

Mänskliga rättigheter i Kina 2004

Denna rapport gör inte anspråk på att redogöra för de stora förändringar som har skett de senaste 20-25 åren vad gäller respekten för de mänskliga rättigheterna i Kina. I stället ligger fokus på situationen i dagens Kina, sett utifrån internationellt bindande MR-instrument.

1. Sammanfattning av läget för de mänskliga rättigheterna

Det är svårt att dra entydiga slutsatser om läget för de mänskliga rättigheterna i Kina på grund av landets storlek med över en femtedel av jordens befolkning och de stora regionala skillnaderna. Det är dock klart att stora framsteg har gjorts sedan reformpolitiken inleddes för ett kvartssekel sedan. Särskilt stora är förändringarna om man jämför med de förhållanden som rådde under kulturrevolutionen (1966-1976) och dessförinnan. Hundratals miljoner människor har lyfts ur fattigdom, och en stor del av befolkningen har fått en avsevärt förbättrad levnadsstandard. Individens frihet i den privata sfären har kraftigt vidgats, och människors vardag styrs idag i långt mindre grad av partiet. De politiska reformerna har dock varit begränsade. Kina är fortfarande en enpartistat som saknar demokrati och fria val, där ett antal av de grundläggande friheterna inte respekteras och där tortyr och godtyckliga frihetsberövanden förekommer. Politisk opposition är inte tillåten. Långsiktigt kan därmed utvecklingen för de mänskliga rättigheterna i Kina sägas vara blandad.

Kina har ratificerat fem av de sex centrala konventionerna om mänskliga rättigheter, men ännu inte konventionen om de medborgerliga och politiska rättigheterna (ICCPR). Kinas regering och parlament uppger att man räknar med att i en inte alltför avlägsen framtid ratificera ICCPR men framhåller att detta kräver långvariga förberedelser. Under 2004 har Kina rapporterat till FN-kommittén om hur man efterlever konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, ICESCR, i sin lagstiftning och myndighetsutövning.

Användandet av dödsstraff är fortsatt mycket omfattande. Trots påstötningar från utländska regeringar och MR-grupper vägrar kinesiska myndigheter att

lämna officiella uppgifter om omfattningen, men enligt en parlamentsledamot uppgår antalet dödsdömda varje år till över 10 000. Kina står enligt Amnesty International för två tredjedelar av världens utdömda dödsdomar, och tortyr och olaga frihetsberövanden är vanliga.

De personliga fri- och rättigheterna, såsom yttrandefrihet, organisationsfrihet och religionsfrihet, är fortsatt starkt begränsade. Även pressfriheten är starkt beskuren, även om en utveckling skett mot ökad pluralism.

Diskussion tillåts i media om ett allt bredare spektrum frågor, så länge man undviker direkt kritik mot systemet och dess högsta ledning. En informationsrevolution har skett i Kina, där det idag finns över 300 miljoner mobiltelefonabonnemang och över 80 miljoner Internet-användare. Trots regeringens ihärdiga försök att kontrollera och censurera informationsflödet har därför samhällsdebatten helt andra förutsättningar än för endast 5-10 år sedan.

I mars 2004 skrevs det in i den kinesiska konstitutionen att "staten ska skydda medborgarnas mänskliga rättigheter". Myndigheterna har redan hänvisat till denna skrivning vid införandet av flera nya åtgärder för att förbättra bl.a. rättssäkerheten, men det återstår att se vilka praktiska konsekvenser denna konstitutionella ändring kommer att få.

Rättssystemet har utvecklats sedan kulturrevolutionens slut på 70-talet, då varje föreställning om oberoende advokater, domare, åklagare och polis var främmande och en offentlig lagstiftning saknades. Betydande resurser har lagts ner på lagstiftning, utbildningsinsatser och modernisering av rättsapparaten. Det är dock långt kvar till rättsäkerhet, som inte kan uppnås så länge den nuvarande politiska ordningen består.

Den kinesiska regeringen har som klar ambition att öka insynen den statliga verksamheten. E-governance är ett nytt modeord. Enpartistaten utgör dock ett fundamentalt hinder för de grundläggande fri- och rättigheterna. Regimkritiker och demonstranter döms inte sällan till långa fängelsestraff och t.o.m. dödsstraff förekommer.

Kinas målsättning är att fram till år 2020, genom en fyrdubbling av BNP under perioden 2001-2020, uppnå ett samhälle som är "xiaokang", dvs har ett medelhögt välstånd på alla områden. 2020 kommer Kina i många hänseenden att vara ett helt annat samhälle än idag. Kommunistpartiets ambition är att fortsatt leda landet – mot en sådan utveckling. Också det politiska systemet ska moderniseras, men inte på bekostnad av partiets maktinnehav.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala MR-konventionerna

Kina har ratificerat fem av de sex mest centrala MR-konventionerna, inklusive konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ICESCR), konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering (CERD), kvinnokonventionen (CEDAW), barnkonventionen (CRC) och tortyrkonventionen (CAT). Undantaget bland dessa är den centrala konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR). Ratificeringen av ICCPR är sedan ett flertal år under beredning hos olika myndigheter och fackorgan, men ingen tidtabell för ratificering finns ännu. För att undvika omfattande reservationer skulle Kina tvingas genomföra många förändringar av lagarna och deras tillämpning, t ex vad gäller mötes-, yttrande-, förenings- och religionsfriheterna samt vilka brott som kan leda till dödsstraff och systemet med administrativt frihetsberövande (se avsnitt 5). Under 2004 tillsattes en arbetsgrupp under högsta regeringsorganet (State Council) med deltagande från 17 myndigheter för att skynda på processen mot en ratificering. Ett av flera seminarier hölls gemensamt av EU och Kina under 2004 för att diskutera hur den nationella lagstiftningen kunde fås att överensstämma med den internationella konventionens krav.

Reservationer har lämnats till samtliga dessa fem nämnda MR-konventioner. T.ex. gjordes 2001 en de facto-reservation mot artikel 8:1(a) i konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, ICESCR, om vars och ens rätt att bilda och välja fackförening. Vad gäller flyktingkonventionen saknas en inhemsk lagstiftning, trots att Kina har ratificerat konventionen. I praktiken har därför många av de rättigheter som flyktingkonventionen stipulerar inte införlivats, och procedur för bedömning av flyktingstatus saknas (se även avsnitt 18).

FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter undertecknade 2000 en avsiktsförklaring om samarbete med Kina. Denna följdes av flera Kina-besök av högkommissarien, samt ett samarbetsprogram inriktat på seminarier om MR-frågor. Den tidigare högkommissarien Mary Robinson uttryckte vid sitt sista besök i Kina i augusti 2002 – det senaste av en högkommissarie - tillfredsställelse över samarbetet. FN:s nya högkommissarie, Louise Arbour, är inbjuden till Kina i februari 2005.

Flera av FN:s specialrapportörer har uttryckt önskemål om att besöka Kina. Till dessa hör tortyrreportören, den särskilde rapportören för summariska, utomrättsliga och godtyckliga avrättningar, rapportören för yttrandefrihet, samt rapportören för religionsfrihet. I september 2003 besökte FN:s specialrapportör om rätten till utbildning Kina. Det var det första besöket av en specialrapportör i Kina sedan 1994. (Se även avsnitt 12). Ett besök av

tortyrrapportören planerades under 2004, men sköts upp av den kinesiska sidan med hänvisning till att man behövde mer tid till förberedelser.

FN:s arbetsgrupp för godtyckliga frihetsberövanden besökte Kina i oktober 2004 och uttryckte uppskattning för att den kinesiska sidan visat en högre grad av samarbetsvilja än vid tidigare besök. Arbetsgruppen noterade också i sitt pressmeddelande att Nationella folkkongressen förklarat att man tagit en del av arbetsgruppens förslag från de tidigare besöken under övervägande och nu förberedde lagändringar. Under besöket intervjuades sammanlagt 70 fångar i Kina. Gruppen avbröt ett besök i ett fängelse i Tibet, då man inte fick träffa de fångar man begärt att få intervjua. I pressmeddelandet påpekade arbetsgruppen att Kina ännu inte genomfört de fyra förändringar som föreslagits i rapporten från besöket från 1997. Det gällde, för det första, att kinesisk lag inte fastslår att man ska förutsättas vara oskyldig till dess att man i domstol efter rättegångsförfarande befunnits vara skyldig; för det andra att brottsbalken inte ger någon definition av brottet "äventyrande av rikets säkerhet", vilket leder till godtycklighet; för det tredje att lagstiftningen fortfarande inte undantar personer som fredligt utövar sina rättigheter i enlighet med FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna från anklagelser om brott och för det fjärde att det saknas juridiskt förfarande när personer straffas genom att skickas till anstalter för "omskolning genom arbete."

3. Respekt för rätten till kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Tortyr och "ovärdig behandling" är förbjudet enligt kinesisk lag. Definitionen av tortyr överensstämmer dock inte till fullo med tortyr-konventionens. FN:s kommitté mot tortyr uttryckte 2000 oro över fortsatta uppgifter om allvarlig tortyr, särskilt mot tibetaner och andra nationella minoriteter. Kommittén rekommenderade bl.a. att Kina skulle införa en definition av tortyr i sin lagstiftning som överensstämmer med internationella normer. Amnesty har uttryckt oro för att förekomsten av tortyr ökar till följd av trycket att producera snabba resultat under kampanjer mot brottslighet. (Se avsnitt 4, 5 och 16.) Tortyr har vid flera tillfällen diskuterats vid akademiska seminarier mellan EU och Kina, senast i Köpenhamn i oktober 2002.

Kinesiska politiska ledare medger att tortyr och misshandel av anhållna och fängslade förekommer, trots att tortyr är förbjudet enligt lag. För att komma till rätta med det utbredda bruket av tortyr under förhör har högsta polismyndigheten under 2003 utfärdat regler som för första gången förbjuder användningen av bevis som utverkats genom tortyr. Under 2004 lanserade Kinas högsta åklagarämbete en kampanj för att undersöka fall där myndigheter kränkt mänskliga rättigheter genom bl.a. tortyr och framtvingande av bevis och vittnesmål med våld. Den 1 oktober 2004 trädde ett nytt "regelverk för fortsatta förhör" i kraft. Enligt detta regelverk ska polismyndigheter i Kina hållas juridiskt ansvariga för dödsfall under förhör eller i förvar, och

förhörstider ska begränsas för vissa grupper, t.ex. barn under 16 år, personer över 70 år och gravida kvinnor. Det nya regelverket tillkännagavs samtidigt som ett uppmärksammat fall där en häktad person dött i förvar efter att, enligt polisen, ha gått in i en vägg, kom upp i domstol. Enligt bedömaren är det också mot bakgrund av ett ytterligare uppmärksammat fall från 2003 om en dödsmisshandling av polis i Kanton som det nya regelverket införs.

Situationen i fängelserna är ofta undermålig men har i vissa fall förbättrats. De materiella förhållandena är primitiva, vilket tillsammans med bristfällig tillgång till läkarvård gör att sjukdomsfrekvensen är hög. Fängelsearbete förekommer, men regeringen har utlovat åtgärder för att skilja mellan fängelsers affärsverksamhet och uppgiften att vakta fångar. Det är förbjudet att sälja avrättade fångars organ utan deras samtycke, men uppgifter tyder på att sådan handel har pågått i många år, vilket dock förnekas av den kinesiska regeringen. Enligt kinesiska medicinska uppgifter säljs de flesta organ frivilligt av fattiga bönder.

Specialrapportören för våld mot kvinnor uttryckte 2001 oro över att kvinnliga anhängare till den förbjudna Falungong-rörelsen rapporteras ha dött i förvar efter tortyr, genom bristande sjukvård eller under flyktförsök. Från Falungong-rörelsens sida hävdas att tiotusentals anhängare har blivit förföljda, arresterade, våldtagna, torterade eller dödade. Rörelsen har presenterat ett omfattande material om överträdelser mot deras anhängare i Kina. Trots att rapporterna generellt är svåra att belägga, bedöms de av ett antal människorättsorganisationer som i huvudsak trovärdiga.

FN:s kommitté mot tortyr uttryckte år 2000 även oro över "uppgifter om tvångsvisa och våldsanvändande åtgärder från lokala myndigheter i verkställandet av befolkningspolitiken".

Medan familjeplaneringspolitiken tidigare endast var reglerad i diverse regionala och lokala lagar och förordningar, trädde i september 2002 Kinas första nationella lag på detta område i kraft. Lagen uppges inte innebära någon förändring av politiken men syftar bl.a. till att försöka komma till rätta med problemen i tillämpningen och skydda den enskildes rätt gentemot det allmänna. Det bör noteras att det inte är olagligt att ha fler än ett barn, och att det de facto föds 1,7 barn per familj i Kina. Däremot finns regler som sätter olika typer av restriktioner för antalet barn beroende på familjesituation, etnisk tillhörighet och geografisk hemvist, och överträdelser kan bestraffas med avgifter, t.ex. för sociala tjänster. En sådan avgift kan uppgå till en eller flera årslöner. Statsanställda kan dessutom straffas med sänkt lön eller t o m avsked.

Enligt lagen får stadsbor normalt sett ha endast ett barn. Landsbygdsbor får om det första är handikappat som regel ha två barn. Under 2004 lanserade regeringen ett nytt program ämnat att belöna familjer på landsbygden som bara skaffar ett barn med 600 yuan per år efter att modern nått 60 års ålder. Om

båda parterna i ett äktenskap kommer från ettbarnsfamiljer kan de skaffa två barn. Personer med särskilt farliga arbeten, t.ex. gruvarbetare, tillåts ha två barn. Medlemmar av etniska minoriteter får ha upp till fyra barn. Enligt det kinesiska civildepartementet tillåts familjer som redan har ett barn dessutom adoptera ett barn från barnhem. I många provinser tillåts även ett andra barn om det första är en flicka. (Se även avsnitt 14 och 15.)

Provinsmyndigheterna – som skall ansvara för tillämpningen av lagen - ges befogenhet att tolka lagen i ljuset av de lokala förhållandena, vilket kan ge upphov till stora lokala variationer vad gäller lagens tillämpning. Insamlade straffavgifter skall dock enligt lagen överföras till en högre administrativ nivå, vilket torde vara ett sätt att minska lokala myndigheters incitament att missbruka lagen för att öka sina intäkter. Tjänstemän som tillämpar lagen kan hållas ansvariga om de kränker den enskildes rättigheter och intressen, och lagen specificerar vad som är tillåtet och vilka straff som kan utdömas. Den enskilde kan enligt lagen dessutom begära omprövning av beslut eller stämma det administrativa organ som är ansvarigt för familjeplaneringen.

Lagen stipulerar alla medborgares rätt att ha barn, men utgår från att endast gifta par skaffar barn. Enligt den nya lagen är det inte olagligt för ogifta personer (d.v.s. kvinnor) att skaffa barn, men kvinnan avkrävs en straffavgift. Alla gifta par är skyldiga att delta i familjeplaneringsaktiviteter. Fokus har på senare år skiftat från planering till reproduktiv hälsa och "informerade val", vilket torde bidra till att öka graden av frivillighet. Frivilligheten uppges officiellt vara grunden för familjeplaneringspolitiken.

Det förekommer att kvinnor och barn på illegalt vis säljs till äktenskap, prostitution arbete eller för adoption, men statistik saknas om handelns omfattning. Enligt kinesiska myndigheter är handeln med kvinnor och barn främst ett inhemskt problem - från de fattiga landsbygdsprovinserna i sydvästra Kina till de mer välmående östkustregionerna - som endast i mindre utsträckning sträcker sig över gränserna till grannländerna. Fattiga kvinnor och barn, kvinnor och barn från etniska minoriteter och kvinnor bland "den flytande befolkningen" är särskilt utsatta grupper. UNDCP menar dock att problemet med handeln med kvinnor från Vietnam sannolikt är lika omfattande. I många fall har dessa kvinnor frivilligt gått över gränsen i hopp om att förbättra sina levnadsvillkor, men därefter hamnar de ofta i situationer med tvångsinslag. Situationen är liknande för nordkoreanska och mongoliska kvinnor som tagit sig över till Kina, ofta med löfte om arbete som sedan visar sig vara förenat med tvång av olika slag. Under de senaste åren har myndigheterna bedrivit en kampanj mot människohandel och även avisat en ny kampanj med nolltolerans mot handeln. "Säljare" riskerar dödsstraff och den som "köper" riskerar flera års fängelse.

4. Dödsstraff

Användandet av dödsstraffet är fortsatt omfattande. Enligt en rapport från Amnesty International från mars 2004 är Kina det land som står för två tredjedelar av samtliga dödsstraff som dömts av domstol. Den kinesiska regeringen offentliggör inte – trots påstötningar från bl.a. EU – det verkliga antalet avkunnade och verkställda dödsdomar. Antalet brott som kan medföra dödsstraff uppgår till nära 70 och inbegriper ett stort antal ekonomiska brott samt narkotikabrott. Dödsstraff får inte utdömas mot barn under 18 år (se även avsnitt 15).

Amnesty rapporterar om 1639 kända fall av verkställda dödsdomar under 2003, att jämföras med 2 468 kända avrättningar för år 2001 och 1060 för 2002. Amnestys siffror är baserade på uppgifter i kinesisk press, d.v.s. officiellt bekräftade. Det verkliga antalet avkunnade och verkställda dödsdomar är med stor sannolikhet betydligt högre. Enligt en uppskattning som gjorts på grundval av utsmugglade interna partidokument skulle det verkliga antalet avrättningar per år uppgå till c:a 15 000. I samband med Nationella folkkongressen 2004, sade en av dess delegater, en juridikprofessor, att man i Kina avrättade över 10 000 personer årligen. Sedan 1983 genomförs i Kina regelbundet kampanjer mot brottslighet, s.k. "slå hårt"-kampanjer. Rapporter tyder på att antalet dödsdomar dramatiskt ökar under dessa kampanjer. Den senaste kampanjen förlängdes i juli 2003 ytterligare ett år, men avslutades enligt uppgift under 2004. Den uppgavs främst ha syftat till att bekämpa det organiserade våldet. I Sinkiang riktar sig kampanjen även mot "separatister, terrorister och extrema religiösa krafter". Utöver våldsbrott har enligt Amnesty även mutbrott, skattebrott, koppleri, narkotikabrott och förskingring lett till att dödsdomar verkställts.

Uppvisning av dödsdömda efter rättegång på idrottsarenor och torg inför stora folkskaror förekommer. Under 2004 förekom minst en rapport där skolbarn tagits på skolresa för att bevittna hur dödsdömda visades upp på en idrottsarena innan de fördes iväg till avrättning. Avrättning får enligt lagen utföras genom arkebusering, giftinjektion eller "andra metoder". Den vanligaste metoden är arkebusering genom nackskott. Officiella källor uppger att avrättning genom giftinjektion ökar i omfattning, eftersom det uppfattas som "humanare och mer vetenskapligt" än arkebusering. I provinsen Yunnan har man även infört mobila avrättningskammare, och provinsen ska ha inhandlat 18 nya sådana i mars 2004. Syftet ska enligt provinsen vara att på ett mer kostnadseffektivt sätt verkställa avrättningarna. Amnesty uttrycker oro över att detta system kan komma att öka antalet genomförda avrättningar ytterligare.

I den reviderade straffprocesslagen från 1996 infördes ett antal mekanismer som bl.a. syftade till att förhindra felaktiga domar. Alla dödsdomar måste

godkännas av Högsta domstolen, men domstolen nöjer sig i de allra flesta fall med att helt enkelt läsa domarna. I oktober 2004 meddelade högsta domstolens vice ordförande Huang Songyou att Nationella folkkongressen övervägde en ändring i rättegångsbalken som innebar att överprövning av dödsdomar blev obligatorisk. Denna förändring skulle innebära att högsta domstolen i framtiden kommer att överpröva dödsdomar genom ett nytt rättegångsförfarande. Detta vore, om förslaget godkändes, en förändring av betydelse för rättssäkerheten. Under de senaste åren har ett antal dödsdomar omvandlats från omedelbar verkställelse till "villkorliga", d.v.s. med två års uppskov, vilket i praktiken brukar innebära livstids fängelse. Domstolarna är formellt skyldiga att se till att den misstänkte får tillgång till advokat om vederbörande riskerar dödsstraff.

Inga opinionsundersökningar om dödsstraffet är kända. Om något torde opinionen vara positiv till dödsstraff, med hänsyn till en alltjämt starkt traditionell syn på brott och rättsskipning. I akademiska kretsar har sedan ett par år en diskussion pågått om dödsstraffets lämplighet. Slutsatsen sägs ha blivit att det för närvarande vore större skada än nytta med att slopa dödsstraffet. Från officiellt håll har man bl.a. i samband med EU:s dialog med Kina om de mänskliga rättigheterna (se kap 21) sagt sig vara villig att arbeta för att dödsstraffet på sikt skall avskaffas, dock inte under de närmaste åren.

5. Rättssäkerhet

Efter etableringen av Folkrepubliken 1949 infördes ett sovjetinspirerat rättssystem med betoning på klasskampsideologi snarare än "rule of law" och mänskliga rättigheter, vilka kom att betraktas om "borgerliga rättigheter". Utbildningen i juridik låg nere, särskilt under kulturrevolutionen (1966-76) och under perioden 1958 till 1976 fanns heller inget justitieministerium. I och med öppningen mot omvärlden från slutet av 70-talet har reformarbetet i hög grad fokuserats på juridiska reformer och lett till en gradvis förändring av systemet i riktning mot en rättsstat med ökat iakttagande av mänskliga rättigheter. Ett omfattande lagstiftningsarbete pågår och nya rättsinstitutioner har etablerats. Undervisning i juridik vid universiteten och vidareutbildning för tjänstemän verksamma i rättsväsendet byggs ut i stor omfattning. Information och debatt om rättsfrågor är vanliga i kinesiska media. Rättsmedvetandet hos befolkningen i allmänhet har ökat, och medborgare använder i allt större utsträckning domstolarna för att överklaga myndighetsbeslut. Kinas inträde i Världshandelsorganisationen WTO 2001 innebär även att Kina måste genomföra omfattande förändringar genom att t.ex. publicera nya handelsrelaterade lagar och förordningar, vilket ökar transparensen och främjar moderniseringen av rättssystemet. Många problem återstår dock som har med systemets grundvalar att göra och som framför allt begränsar de politiska och medborgerliga rättigheterna, i samband med Nationella folkkongressens sammanträde i mars 2004 skrevs det in i Kinas konstitution att "staten ska

skydda medborgarnas mänskliga rättigheter". Det återstår att se om denna formulering kommer att leda till förbättringar i praktiken, men antal åtgärder som syftar till ökad rättssäkerhet har redan vidtagits med hänvisning till denna skrivning. De olika myndigheterna satsar på att öka insynen i sin verksamhet, bl.a. genom att via sina hemsidor och på olika platser inhämta klagomål från allmänheten.

Trots reformer under senare tid och ökad acceptans för en akademisk diskussion om en politiskt oberoende dömande makt kan rättssystemet inte anses stå självständigt i förhållande till den politiska makten. I 1999 års revidering av konstitutionen fastslås att folkrepubliken Kina ska vara ett "socialistiskt land styrt av lag". Enligt detta synsätt ("rule by law" snarare än "rule of law") fungerar lagen mer som ett styrmedel för den politiska makten, – d.v.s. kommunistpartiet – än som en överordnad princip med syftet att reglera denna makt. Inom vissa delar av partiet förekommer en diskussion om att sätta partiet under lagen.

Partiet har ett stort inflytande över domstolarna, och politiska ingrepp i rättsprocessen förekommer, särskilt i känsliga fall mot korruptionsanklagade och oliktänkande. Sådana rättegångar hålls nästan uteslutande bakom lyckta dörrar, och det är ofta oklart om den anklagade fått tillgång till advokat. Domstolarna har även på andra sätt ofta svårt att hävda sin auktoritet. Juridiska partikommittéer som samordnar polisens, åklagarämbetets och domstolarnas arbete styrs ofta av chefen för polismyndigheten. De beslutar i praktiken över utnämningen av domare, som formellt utses av berörda folkkongresser på olika nivåer. Förutom åklagarämbetet utövar folkkongresserna på respektive nivåer tillsyn över domstolarna, vilket medför att även de granskar enskilda fall.

Ett annat problem inom rättsväsendet är "lokal protektionism". Lokala myndigheter utövar inte sällan påtryckningar på domstolarna, vilket medför att svaranden/käranden från andra orter kan ha svårt att få en opartisk och rättvis rättegång. Domstolarnas ekonomiska beroende av lokala myndigheter på respektive nivå sägs också medföra svårigheter att ställa lokala makthavare och företag till svars för överträdelser.

Formellt finns inga politiska fångar i Kina. Inte sällan döms dock regimkritiker och "separatister" (se avsnitt 16) till långa fängelsestraff för brott som finns i strafflagens kapitel om "hotande av statens säkerhet", t ex "underminerande av staten", av "det socialistiska systemet", "splittring av staten" eller "olovlig hantering av statshemligheter". Flera av brotten kan "om de orsakar särskilt stor skada för staten eller folket eller om omständigheterna är särskilt allvarliga" föranleda dödsstraff (artikel 113). Dessa brottsbenämningar är inte närmare definierade i lagen, vilket ger upphov till stort godtycke i tillämpningen. I den tidigare strafflagen kallades liknande brott

”kontrarevolutionära brott”. De som tidigare dömts för detta brott fortsätter, trots termens avskaffande, att avtjäna sina fängelsestraff, utan att ha fått förnyad prövning. Den amerikanska enskilda organisationen Dui Hua Foundation, beräknar att uppemot 600 personer fortfarande avtjänar fängelsestraff i Kina för ”kontrarevolutionära brott” samt ”huliganism”.

Det förekommer också att oliktankande döms för vanliga brott, t ex ekonomiska, eller frihetsberövas genom administrativa sanktioner utan ordinarie rättegångsförfarande. Enligt en rapport från 2002 av Human Rights Watch och Geneva Initiative on Psychiatry förekommer det även att oliktankande och Falungonganhängare hålls i förvar på psykiatriska institutioner mot sin vilja. World Psychiatric Associations (WPA) generalförsamlings planer på att sända en delegation till Kina i april 2004 för att undersöka anklagelserna sköts upp eftersom delegationen inte skulle få besöka patienter som var Falungong-anhängare. I maj 2004 undertecknades dock ett dokument mellan WPA och Chinese Society of Psychiatry där den kinesiska sidan medgav att det förekommit att läkare i Kina feldiagnostiserat patienter på grund av att man inte skilt mellan kulturella och andliga övertygelser och sjukliga vanföreställningar. Man underströk dock att det handlade om individuella läkares bristande utbildning snarare än om systematiskt missbruk.

Under kulturrevolutionen (1966-76) saknades såväl straff- som straffprocesslag och domstolarna utgjordes av politiska tribunaler. Reformerna under 80-talet inkluderade en ny strafflag och straffprocesslag. Båda lagarna reviderades 1997 respektive 1996, varigenom det formella skyddet för den misstänkte förbättrades betydligt. En variant av oskuldspresumption införlivades i lagen, och möjligheten avskaffades att döma någon för ett brott som inte explicit fanns i lagen då gärningen begicks, genom att åberopa närmaste analoga brott.

Vid kulturrevolutionens slut 1976 fanns inga advokater, med undantag för statsadvokater vars uppgift inte var att försvara den åtalade. Idag finns mellan 120 000 och 175 000 advokater i Kina (All China Lawyers Association har 110 000 medlemmar). Flertalet är verksamma med civilmål. Sedan några år är advokaterna inte längre statens tjänare utan verksamma i den privata sektorn. Deras möjlighet att företräda sin klient har stärkts på senare år men är fortfarande begränsad. Lagen ger försvarsadvokater en mycket ringa roll och begränsad insyn i förundersökningen. I regel inträder försvararen först sedan målet överlämnats till åklagaren. Många advokater avskräcks även av en föreskrift i lagen som ger polisen möjlighet att gripa och anhålla en advokat om den misstänker oegentligheter i advokatens arbete. Särskilt brottmålsadvokater har en utsatt position där de kan riskera stränga straff för verksamhet kopplad till försök att tillvarata sin klients intressen. Dokumenterade fall finns där försvarare av regimkritiker på detta sätt själva blivit föremål för åtal.

Efter revideringen av straffprocesslagen 1996 har åklagarämbetets starka ställning reducerats i någon mån och större utrymme getts åt försvaret än tidigare. Värt att notera är dock att åklagarväsendet även har till uppgift att övervaka domstolarnas arbete, och att åklagarna formellt kan begära omprövning av enskilda domstolsbeslut i både civilmål och brottmål. Åklagarmyndigheterna har även till uppgift att granska polis och fängelser. Liksom domstolarna är åklagarväsendet ekonomiskt beroende av de lokala myndigheterna på respektive nivå.

Bristande efterlevnad av straffprocesslagen är generellt ett stort problem. En undersökning från slutet av december 2000 av Nationella folkkongressens (parlamentets) lagstiftningskommitté kom fram till att de största problemen fortfarande är de långa anhängande- och häktningstiderna, den bristande och sena tillgången till advokater, samt förekomsten av tortyr. Överträdelser av den tillåtna häktningstiden och bristen på brottmålsadvokater är vanliga på mindre orter och på landsbygden. Vid många rättegångar finns ingen advokat närvarande. Trots att ett slags oskuldspresumption införts i lagen fälls i stort sett alla som åtalas för ett brott. Bristande utbildning inom poliskåren, bland åklagare, advokater och domare är fortsatt stora problem.

Rättegångar är formellt offentliga utom sådana som berör statshemligheter och minderåriga. I praktiken har det visat sig svårt, inte bara för utländska medborgare, utan ibland även för anhängiga, att närvara. Under 2004 gick högsta domstolen vid flera tillfällen ut med meddelanden om att övervakningen av dessa procedurer ska skärpas och att brott mot fångars mänskliga rättigheter ska beivras.

Kampanjer mot brottslighet befaras även bidra till att åsidosätta rättssäkerheten, bl.a. genom att krav på snabbare rättsförfarande kan leda till ökad förekomst av tortyr och administrativa sanktioner utanför ordinarie rättegångsförfarande (se även avsnitt 3, 8 och 16).

Ansträngningar görs dock för att förbättra efterlevnaden av straffprocesslagen. Enligt en ny lag från den 1 januari 2002 ska alla nyutexaminerade domare, åklagare och advokater genomgå enhetliga examina, vilket innebär en skärpning av de formella kraven. Ett system med kunskapsprov och vidareutbildning för domare ska gradvis leda till mer kvalificerad personal. Domare som saknar juridikexamen måste skaffa sig en sådan inom en bestämd tidsfrist, annars kommer de att avskedas. Det första provet hölls i juni 2002, och klarades endast av en liten minoritet av de deltagande. Högsta åklagarmyndigheten har förklarat att man ämnar vidta rättsliga åtgärder mot polis och åklagare för grova överträdelser mot den lagstadgade häktningstiden på 37 dagar.

Under senare år har ett stort antal rättshjälpscentra för allmänheten vuxit fram, ofta i anslutning till universiteten, särskilt avseende sociala och ekonomiska

rättigheter t.ex. i fråga om våld mot kvinnor. Allmänhetens medvetande och kunskaper om lagstiftningen har ökat på senare år, och man använder i allt större utsträckning lagen för att försvara sina rättigheter. Principen att erkänna den åtalades rätt till tystnad har införts på prov i några provinser, som en metod att motverka tortyr för att tvinga fram erkännanden. Erkännande är av tradition grunden för domslut, och över 99 % av alla domar är enligt officiella uppgifter fällande, men enligt lagen ska erkännanden stödjas av annan bevisning. Bevishanteringen har dock stora brister och införande av striktare beviskrav har diskuterats. Många juridiska experter i Kina kritiserar att domslut i alltför stor utsträckning grundas på erkännande.

Ett stort rättssäkerhetsproblem är förekomsten av administrativt frihetsberövande inom systemet med anstalter för "omskolning genom arbete" ("re-education through labour"). Sådana straff betraktas inte som fängelsestraff och följer inte heller ordinarie domstolsförfarande, vilket strider mot principen att sådana sanktioner måste utdömas av domstol. Straffet utdöms i stället av kommittéer under polismyndigheterna på länsnivå. Även minderåriga kan från 14 års ålder omhändertas för administrativt frihetsberövande. Under 1989 års *Administrative Litigation Law* ges den anklagade möjlighet att överklaga sådana beslut, men det är ofta förenat med en rad hinder.

Ett positivt steg togs i juni 2003 när systemet med tillfälligt förvar och tvångsförvisning till hemorten ("Custody and Repatriation") avskaffades. Detta skedde efter ett i kinesisk press uppmärksammat fall, då en formgivare från Hubei som skulle tillträda sitt arbete i Kanton torterades ihjäl på en sådan institution, dit han förts av polisen under förevändning att han saknade arbetshandlingar. Systemet byggde på ett direktiv från 1982 om "omhändertagande och återföring av tiggare i städerna". De lokala myndigheterna är enligt den nya bestämmelsen skyldiga att ordna logi åt hemlösa i städerna på särskilda hjälpstationer. Fortfarande är dock systemet med "omskolning genom arbete" i kraft. FN:s tortyrkommitté har föreslagit att Kina ska avskaffa alla former av administrativt frihetsberövande. Kina uppmanas även i andra internationella sammanhang, bl.a. av EU, att avskaffa detta system, eftersom det står i strid med internationella normer.

"Omskolning genom arbete" syftar till att förändra vad som betraktas som olämpligt beteende och är avsett för personer som begår "förseelser", t.ex. narkotikamissbruk och prostitution. Det används även för att sända olikstänkande, arbetaraktivister, Falungonganhängare och religiösa ledare till arbetsläger utan rättegång med hänvisning till att de har "stört den allmänna ordningen". Vistelsen i arbetsläger kan vara i tre år och förlängas ytterligare ett år. Enligt officiella uppgifter har antalet personer som tagits i förvar ökat från 200 000 1996 till 310 000 år 2001. I juni 2003 väcktes en stark opinion i Kina

mot polisens hantering av administrativa frihetsberövanden, efter att en treårig dotter till en fängslad missbrukande kvinna dött av svält.

Administrativa sanktioner är inte reglerade i lag, utan endast av administrativa förordningar. Juridiska experter har påpekat att systemet därmed strider mot *Administrative Punishment Law* från 1996 enligt vilken frihetsberövande endast får ske på basis av lagar stiftade av Nationella folkkongressen (parlamentet). Även *Legislation Law* innehåller en liknande regel, enligt vilken statliga organ andra än Nationella folkkongressen och dess stående utskott inte får stifta lagar som medger frihetsberövande. En diskussion pågår i juridiska kretsar om att helt omdana förfarandet eller åtminstone inlemma det i strafflagen. Ett problem sägs vara att domstolarna inte har kapacitet att ta hand om "den ringa brottsligheten". Ett nytt lagförslag om "bestraffning av mindre lagöverträdelse" är under utarbetande och väntas leda till att systemet med "omskolning genom arbete" avskaffas och ersätts med en rättslig prövning.

Fristående tillsynsinstanser saknas. Högsta tillsynsfunktion har Nationella folkkongressen. Folkkongresser på lägre nivåer har i uppgift att granska domstolar på sina respektive nivåer. Kommunistpartiets disciplinnämnd och övervakningsministeriet (Ministry of Supervision) har också övervakande roller. Inom rättsväsendet granskar åklagarmyndigheterna domstolar, polis och fängelser. Medborgare har rätt att rikta klagomål till bl.a. övervakningsministeriet, åklagarmyndigheterna, parlamentet och till statsrådet (regeringen).

6. Personlig frihet

Godtyckliga frihetsberövanden förekommer, emellanåt i stor skala. Till drabbade grupper hör den "flytande befolkningen", religiöst aktiva och Falungonganhängare men även regimkritiska journalister och författare. Det förekommer även i minoritetsområden, framförallt i Sinkiang och Tibet, särskilt i anslutning till känsliga religiösa högtider. Inför viktiga partimöten och nationella folkkongressens årliga sammanträden samt årsdagen av regimens krossande av demonstrationerna 1989 görs ett stort antal tillfälliga frihetsberövanden, i syfte att motverka eventuella protester mot den centrala regeringsmakten.

Individens rörelsefrihet har ökat väsentligt sedan reformerna inleddes i slutet av 70-talet, och rörelsefriheten är författningsstadgad. Trots att systemet med boenderegistrering (*hukou*) fortfarande är i kraft har en rad lättnader införts på de flesta områden i landet som gör att det inte som tidigare är förbjudet att vistas utanför sin hemvist. Reformen av systemet har gradvis gjort det lättare att röra sig från landsbygd till städerna och, i vissa fall, byta bostadsort. Utan dessa lättnader skulle landsbygdens fattiga och undersysselsatta inte kunnat söka sig till tillväxtområdena som migrantarbetare. Närmare en tiondel av befolkningen vistas på detta sätt på annan ort än sin hemort. Personer som saknar boenderegistrering där de vistas och arbetar lever under betydligt sämre villkor

än bofasta, genom att de saknar hälsovård, tillgång till skola och subventionerat boende. Detta gör att de är mer sårbara och ofta även utsatta för arbetsgivares godtycke. En förändring infördes i systemet i augusti 2003 som innebar att föräldrar kunde välja vilken av deras permanenta eller tillfälliga vistelseort deras nyfödda barn skulle registreras på. Därigenom kan migrantarbetare låta registrera sina barn där de arbetar. Dessutom slopades rutinen att ändra bokföringsort för personer dömda till arbetsläger till den plats där lägret är beläget. Det finns stort utrymme för provinser och städer att själva bestämma över utformningen av boenderegistreringssystemet. Hela systemet är för närvarande under diskussion.

Under 2003 underlättades rutinerna för giftermål genom en ändring i äktenskapslagen som innebar att man slopade kravet på arbetsplatsens tillstånd för att ingå äktenskap. I rättslig mening är äktenskapet idag uteslutande en fråga mellan de båda parterna, en illustration av hur mycket relationerna mellan stat/parti och individ förändrats.

Under de senaste åren har det blivit betydligt enklare än tidigare att resa utomlands, även om reserestriktioner fortfarande förekommer, särskilt för vissa yrkeskategorier och för turistresor. Turismavtal med bl.a. EU innebär avsevärt förbättrade möjligheter till turism, men endast genom ett begränsat antal godkända resebyråer. Under 2002 blev det enklare att få pass, genom att det tidigare kravet på utresetillstånd slopades, samtidigt som kravet på ett inbjudningsbrev från utlandet luckrades upp. I mindre tätorter och på landsbygden är det dock inte lika lätt att få pass som i städerna. 2003 reste 20 miljoner människor utomlands, och inom ett tiotal år kommer denna siffra säkerligen att flerdubblas.

7. Strafffrihet

Den utbredda förekomsten av tortyr, inte minst i samband med förhör, innebär att ett stort antal tjänstemän inom rättsväsendet som begår övergrepp får strafffrihet. På grund av korruption och politiska hänsyn förekommer även att framförallt högre ledare ges strafffrihet. Den högsta politiska ledningen framhåller ofta behovet av krafttag mot korruptionen. Under de senaste åren har en viss ökning skett i antalet dömda – ibland även avrättade - högre funktionärer, t ex borgmästare och i ett fåtal fall partisekreterare på provinsnivå, som ett led i kampen mot korruptionen. Antalet åtalade kadrer är dock lågt i relation till den verkliga omfattningen av korruption och andra former av kriminalitet.

8. Yttrande- och mediefrihet mm

Den kinesiska författningen garanterar allmän åsikts-, yttrande-, tryck-, förenings-, mötes-, demonstrations- och trosfrihet. I verkligheten är alla dessa friheter inskränkta i varierande grad och utifrån en skiftande blandning av

praxis och förankring i lagen. I 2004 års undersökning av *Reporters sans Frontières* (Reportrar utan gränser) hamnar Kina på sjätte plats från slutet när det gäller pressfriheten i världen. Undersökningen mäter olika faktorer, såsom journalisters personliga säkerhet, medias ställning och myndigheters förhållningssätt till ett fritt informationsflöde.

Enligt de s.k. "sju nej-en", som utfärdades i augusti 2001 av den statliga press- och utgivningsmyndigheten, är det förbjudet att förneka marxismen, Mao Zedongs tänkande eller Deng Xiaopings teori; opponera mot den officiella linjen eller kommunistpartiets politik; avslöja statshemligheter, skada nationell säkerhet eller nationella intressen; opponera mot religions- eller minoritetspolitiken, skada nationell enhet eller störa ordningen i samhället; förespråka mord, våld, obscenitet, vidskepelse eller pseudovetenskap; sprida rykten eller falsk information eller lägga sig i partiets eller regeringens arbete; bryta mot partiets propagandadisciplin eller mot de nationella utgivnings- och reklamreglerna.

Till känsliga ämnen hör i praktiken – i offentliga sammanhang – bl.a. ifrågasättande av kommunistpartiets maktmonopol, direkt kritik av det högsta ledarskapet, ifrågasättande av en återförening med Taiwan eller av kinesisk överhöghet i Tibet och Sinkiang, förespråkande av den förbjudna Falungong-rörelsens budskap, rapportering om stora olyckor, arbetarprotester, allvarliga missgrepp av myndigheter, omvärdering av militärens ingripande mot demonstrationerna på Himmelska fridens torg 1989, rapportering om korruption inom det högsta ledarskapet och sociala orättvisor till följd av reformpolitiken. Nedslag mot media och yttrandefriheten är vanligare under perioder av ökad politisk känslighet. Med jämna mellanrum delges media cirkulär om tabubelagda ämnen, och det händer att journalister trakasseras, avskedas, hotas eller sätts i fängelse när de tänjt gränserna för långt. I mars 2004 åtalades flera journalister vid den relativt frispråkiga Nanfang Dushibao (Southern Metropolis News) för korruption, men många hävdar att åtalet var ett straff för tidningens avslöjanden om polisens misshandel till döds av en student i Kanton och om rapportering om SARS utan regeringens godkännande. En av dessa journalister dömdes till åtta års fängelse (reducerat från 12 år) medan en annan släpptes men uteslöts ur kommunistpartiet. I september 2004 anhölls en kinesisk journalist, Zhao Yan, medarbetare i New York Times, och åtalades den 20 oktober för att ha "avslöjat statshemligheter". Det har spekulerats i att Zhao ska ha anklagats för att vara ansvarig för att tidningen rapporterade – före det offentliga tillkännagivandet – att Jiang Zemin skulle avgå som ordförande i den centrala militärkommissionen. Samtliga nyhetsmedia ägs direkt eller indirekt av staten eller partiet och har ett uttalat ansvar att följa partiets "vägledning". Kinas myndigheter har nyligen aviserat planer på att privatisera statsägda tidningar och tidskrifter, vilket i förlängningen skulle kunna innebära större redaktionell frihet för tidningarna. Under 2004 gav propagandabyrån ut ett cirkulär i vilket fastslogs att parti- och

regeringsorgan inte skulle distribuera tidskrifter, vilket enligt officiella uppgifter lett till att över 600 tidskrifter förlorat sina statliga sponsorer. En sådan utveckling innebär att konkurrensen om läsarna stärks. Det finns dock för närvarande inget som tyder på att den politiska ledningen skulle vara beredd att minska den politiska kontrollen över redaktionernas arbete. I partiets propaganda understryker man tvärtom att partiet måste öka sin "vägledning" över media för att stärka medias stöd för partiet.

Trots bristande pressfrihet är den kinesiska tidningsmarknaden mer varierad än någonsin och ett större antal ämnen kan diskuteras offentligt. Under SARS-krisen fick många även inom ledningen upp ögonen för skadan med att på traditionellt vis hindra media från att spela en aktiv roll som väckarklocka. Detta ledde till att man officiellt uttalade att "människor har rätt att bli informerade", och pressen kunde under en period rapportera relativt fritt om denna fråga.

TV-inslag granskas i allmänhet före sändning. Utländska TV-bolag tillåts sända i Kina, dock endast till en mycket begränsad publik – främst utlänningar - på hotell och bostadsområden med en viss andel utlänningar. Trots förbud köper många egen paraboltrustning och kan därmed ta del av de utländska sändningarna, något som regeringen under 2004 föresatt sig att strängt beivra. TV- och även vissa radiosändningar från utlandet utsätts för störningar, t.ex. CNN, BBC, Voice of America, Radio Free Asia, samt Radio Tibet.

Myndigheternas kontroll av Internet har ökat under de senaste åren. I samband med en kampanj mot "ohälsosamt innehåll" (bl.a. innehåll som kan skada statsmakten och pornografi) stängdes enligt officiella uppgifter över 16 000 internetkaféer i Kina bara mellan februari och oktober 2004. Webbssidor med tabubelagda ämnen spärras för kinesiska användare och användning av s k proxyservrar för att nå spärrade webbsidor försvåras. Till de spärrade webbsidorna hör vissa sökmotorer liksom BBC:s kinesiskspråkiga sidor. Den populära sökmotorn Google beslöt under 2004 att acceptera kinesiska krav att rensa bort tabubelagda ämnen från sökområdena på sin kinesiska hemsida. Enligt en kungörelse från kulturministeriet i oktober 2003 måste internetkaféerna installera övervakningssystem som gör att otillåtna sidor tas bort och att användare uppmärksammas på vad som är otillåtet. Dessa system ska även möjliggöra insamling av personliga data om internetanvändare och vilka webbsidor de har besökt samt underrätta myndigheterna när dessa innehåller otillåtet material. En kinesisk veckotidning kallar censuren "ett säkerhetsnät på nätet."

Enligt *Reporters sans Frontières* satt 61 "internetdissidenter" och minst 23 journalister fängslade eller i annat förvar i Kina. I juli 2002 utdömdes den hittills strängaste domen relaterad till användningen av Internet. Li Dawei

dömdes till elva års fängelse för att ha använt Internet i syfte att "undergräva statsmakten" efter att ha laddat ner politiskt kontroversiella artiklar från Internet. I maj 2003 dömdes Xu Wei till tio års fängelse för internetanvändning. Under 2004 dömdes bl.a. Du Daobin till tre års fängelse med fyra års uppskov i husarrest för att ha publicerat regimkritiska artiklar på Internet.

Trots försöken att kontrollera Internet har användningen ändå bidragit till att massivt öka tillgången på information och möjligheterna för diskussion i Kina under senare år. Den som använder Internet och aktivt söker efter samhällskritiskt material i Kina kan ibland hitta det – med risk för att detta uppdagas i efterhand. Kina beräknas ha över 80 miljoner internetanvändare, vilket indikerar att användarkretsen fortfarande är relativt begränsad, även om en stadig ökning sker. Användarna är dessutom företrädesvis män under 30 år, välutbildade och bosatta i städer i de mest utvecklade regionerna.

Mobiltelefonin har ökat lavinartat i Kina på senare år. Vid slutet av 2004 kommer det att finnas c:a 315 miljoner mobiltelefonanvändare i Kina, och den snabbt växande SMS-trafiken beräknas uppgå till 20 miljarder meddelanden i månaden.

Förenings- och församlingsfriheten är fortsatt kringskuren, även om det på vissa områden - t ex inom miljö, kvinnors rättigheter, kulturmiljövård och välgörenhet - finns stor aktivitet bland många organisationer som i praktiken kan betecknas som relativt självständiga. Enligt en förordning (ej lag) från 1998 måste alla "icke-statliga sammanslutningar" som villkor för registrering sorteras in under en statlig institution eller myndighet, vilket betyder att de per definition inte är helt självständiga. Förfarandet uppges dessutom vara ganska omständligt och kostsamt, varför det inte tycks vara ovanligt att organisationer istället registrerar sig som företag eller institut. Enligt uppskattning existerar mellan 1 och 2 miljoner oregistrerade enskilda organisationer. Arbete pågår med en ny lag för enskilda föreningar och stiftelser. En debatt förs i samhället, i viss mån även understödd av ledarskapet, där man framhåller frivilligorganisationers viktiga roll i samhällsutvecklingen och betonar att enskilda organisationer måste få ökat svängrum. I oktober 2004 sade den ställföreträdande chefen för avdelningen för enskilda föreningar vid Kinas civilministerium att han såg det som mycket viktigt att länken mellan frivilligorganisationer och regeringen försvann, samt att han hoppades att detta inte skulle ta alltför lång tid.

Myndigheterna har en repressiv hållning till otillåtna sammanslutningar, särskilt sådana som av myndigheterna betecknas som sekter, t ex Falungong. Falungongrörelsen bannlystes i juli 1999 och olagligförklarades i oktober samma år med hänvisning till att den inte hade registrerat sig i enlighet med

nämnda förordning från 1998. Sektlagstiftningen som trädde i kraft 1999 tillåter lokala myndigheter att kategorisera otillåtna religiösa aktiviteter som hot mot den sociala stabiliteten och att anhålla personer som är inblandade i dessa. Myndigheterna har stort utrymme att själva tolka vad som skall betecknas som "sektliknande aktiviteter", vilket ger upphov till godtycke och variationer i tillämpningen av lagen.

En skärpning av åtalsgrunderna mot verksamhet till stöd för Falungong trädde i kraft till följd av en ny gemensam lagtolkning från Högsta domstolen och Högsta åklagarämbetet från juni 2001. Tolkningen innebär bl.a. att framställande eller distribution av fler än 300 bilder eller flygblad kan medföra tre till sju års fängelse och av fler än 1500 till fängelse i mer än sju år. Att kalla fler än 20 personer till Falungong-aktivitet kan ge tre till sju års fängelse.

Sedan bannlysningen av Falungong har en omfattande medie- och samhällskampanj mot rörelsen bedrivits. Människorättsorganisationer har rapporterat att tusentals anhängare har anhållits eller satts i läger för "omskolning genom arbete". Enligt obekräftade uppgifter har antalet anhängare som dött efter tortyr i polisförvar, arbetsläger och fängelse nu stigit till över 700. Även om kampanjen mot Falungong har fortsatt med oförminskad styrka under 2004 har propagandan mot rörelsen i media fått mindre utrymme än tidigare, måhända därför att regeringen upplever att man lyckats stävja organisationens fortsatta spridning.

Religionsutövning av olika slag är på frammarsch i Kina, och tolereras om den håller sig till statens rigorösa bestämmelser. Officiellt erkänns i Kina fem "religioner": buddism, islam, taoism, protestantism och katolicism. Alla dessa har egna organisationer som ska "tillvarata sina religioners intressen". Många heliga byggnader har reparerats och besöksfrekvensen ökar påtagligt. Buddismen hade enligt statliga källor 2003 100 miljoner bekännare, islam 20 miljoner, protestantismen över 10 miljoner och katolicismen 5 miljoner. Andra uppskattar antalet kristna till betydligt fler (10 miljoner katoliker och 40-50 miljoner protestanter). Alla tempel, moskéer, kloster och kyrkor måste registreras hos myndigheterna och underkastas kontroll av statliga överorgan. Dessa organ godkänner val av religiösa ledare och övervakar religionsutbildning. Alla former av religiöst missionerande på offentlig plats är förbjudna. Medlemskap i kommunistpartiet förutsätter ateism.

Icke-sanktionerade religiösa samfund tolereras inte, t ex protestantiska s.k. "huskyrkor" och vaticanrogna katolska samfund. Kampanjen mot Falungong tycks även ha bidragit till att förföljelsen av anhängare till andra religiösa riktningar har ökat. I många regioner utsätts anhängare av protestantiska och katolska underjordiska kyrkor för förföljelse från myndigheterna, som betecknar vissa av dem som "farliga sekter". Det officiella katolska samfundet i

Kina erkänner inte påvens överhöghet, och för den katolska kyrkan är alla kontakter med påven förbjudna, varför underjordiska katolska kyrkor rapporteras vara särskilt utsatta. Pastor Gong Shengliang, ledare för den oregistrerade och snabbt växande rörelsen *South China Church*, dömdes i slutet av 2001 till döden för våldtäkt och för att ha "stört den sociala stabiliteten". Domen mot pastor Gong - och flera andra av rörelsens medlemmar - omvandlades efter överklagande till livstids fängelse för misshandel i brist på bevis. Enligt Amnesty hade den ursprungliga domen mot pastor Gong baserats på tre unga kvinnors vittnesmål. Kvinnorna hade senare i brev till sina familjer uppgett att vittnesmålen tvingats fram genom tortyr. Under 2004 hävdade Pastor Gongs familj att han var vid mycket dålig hälsa och fruktade för sitt liv i fängelset, då han vägrade avsäga sig sin tro.

I Tibet och Sinkiang förekommer att religiösa uttryck tolkas som "separatism" och därmed hot mot landets säkerhet, vilket leder till allvarliga inskränkningar i religionsfriheten. (Se även avsnitt 16.)

Vad gäller renodlat politiska grupper märks framförallt behandlingen av *Kinas demokratiparti* (China Democracy Party, CDP). CDP bildades våren 1998 och blev den första oberoende sammanslutning som har försökt registrera sig som politiskt parti. Minst 30 av CDP:s ledande medlemmar har sedan dess dömts till långa fängelsestraff för brott enligt strafflagens kapitel om "hot mot statens säkerhet", senast i oktober 2003, då dissidenten He Depu dömdes till åtta års fängelse bl.a. för samröre med CDP. Flera tiotal andra medlemmar har dömts till administrativt frihetsberövande. (Se avsnitt 5.)

Husarrest är ett vanligt sätt att se till att kritiker hålls borta från viktiga platser vid känsliga tidpunkter. Under 2004 förekom ett stort antal rapporter om arrestering av petitionärer som rest till Peking för att protestera mot orättvis konfiskering av mark. Enligt uppgift från organisationen Human Rights in China, ska det vid ett tillfälle ha rört sig om tiotusentals människor som polisen samlat ihop på en idrottsarena för att sedan överlämna till myndigheterna i de städer varifrån demonstranterna rest.

Organisations- och fackföreningsfrihet saknas. Endast fackföreningar som är inskrivna och auktoriserade av statliga *Allkinesiska fackföreningsfederationen* (All-China Federation of Trade Unions, ACFTU) tillåts verka. Vilda strejker och arbetarprotester förekommer och tystas vanligtvis ner, ibland med våld. Ledare riskerar stränga straff. (Se avsnitt 10.) Under 2004 förekom ett stort antal rapporter om storskaliga protestaktioner mot konfiskering av mark, t.ex. ska över 100 000 bönder ha protesterat mot konfiskering i samband med ett dammbygge i Sichuan den 1 november. Undantagstillstånd ska ha deklarerats i området och stoppandet av protesterna ska ha lett till flera dödsfall. Kinesiska

media rapporterade inte om denna händelse, och inte heller om flera liknande protester med tiotusentals deltagare.

9. De politiska institutionerna

Folkrepubliken Kina är fortfarande en enpartistat som präglas av kommunistpartiets maktmonopol. (Ytterligare åtta partier finns, men de är helt underordnade kommunistpartiet och saknar reell betydelse.) Med vissa undantag på de lägsta administrativa nivåerna föreligger inte rätten att välja ledarskap. Högsta verkställande organ är det s k Statsrådet (State Council).

Offentlig opposition mot kommunistpartiets maktmonopol bemöts repressivt och leder inte sällan till långa fängelsestraff. Myndigheterna söker även begränsa rörelser utan allmänpolitiska mål som organiserar sig utanför kommunistpartiets ramar, t.ex. lokala arbetargrupper, religiösa grupper eller meditationsgrupper.

Kommunistpartiet (KKP) har 66,5 miljoner medlemmar. Kvinnor och etniska minoriteter är underrepresenterade i partiet; endast 11,6 miljoner är kvinnor och 4,1 miljoner uppges tillhöra etniska minoriteter. KKP:s ställning bygger dels på att författningen föreskriver att Kina är en socialistisk stat med "deltagande från alla demokratiska partier under ledning av Kinas kommunistparti", dels på en leninistisk statsuppbyggnad med partikommittéer på alla administrativa nivåer i alla myndigheter och offentliga företag. Partiets - och därmed också den kinesiska maktens kärna - är det f.n. nio man starka (ingen kvinna) ständiga utskottet i centralkommitténs politbyrå. Partiet har idag ambitionen att - utan att ifrågasätta sitt eget maktmonopol - utöva sitt ledarskap på ett mer transparent sätt.

Enligt författningen utövas den högsta makten i den kinesiska statsbildningen av folkkongresserna, som finns på fyra alternativt fem nivåer beroende på lokala variationer. Högst står parlamentet, den Nationella folkkongressen (NPC), som sammanträder i plenum i mars varje år. Medlemmarna i NPC tillsätts inte genom direkta val. Verkställande organ inom NPC är dess ständiga utskott. På gräströtsnivå hålls sedan drygt tio år direkta val till verkställande organ, bykommittéer, vart tredje år. Systemet omfattar nu runt 800 000 byar över hela landet. I motsats till de verkställande organen på övriga nivåer kan personer som inte är medlemmar i kommunistpartiet väljas till byordförande. Partiet har dock inflytande över vem som tillåts kandidera till byordförande, en position som dessutom är underställd byns partisekreterare. Försök med indirekta och direkta val till verkställande organ på den näst lägsta nivån ovanför byarna, d v s landsbygdskommunerna, har gjorts trots att sådana val inte föreskrivs av vare sig nationell lagstiftning eller av nationell policy. I några utvalda städer har det förekommit försök med direkta val till det verkställande organet på lägsta nivå, de s k grannskapskommittéerna. Den Nationella

folkkongressen kommer med början 2005 att överväga ändringar i vallagen för att "stärka demokratin" när det gäller val till lokala folkkongresser på by- och landsbygdskommunal nivå, bland annat genom förbättrade valprocedurer. Den Nationella folkkongressen har sänt ut arbetsgrupper för att inhämta förslag från lokal nivå.

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Kina är sedan 1983 medlem i International Labour Organisation (ILO) och undertecknade 2001 en avsiktsförklaring med ILO som syftade till att sätta upp ett samarbetsprogram med denna organisation. Kina ratificerade 2002 tre ILO-konventioner, Labour Administration Convention (nr 150) och Safe and Health Construction Convention (nr 167) samt Worst forms of Child Labour Convention (nr 182). Kinesisk lagstiftning på dessa områden överensstämmer enligt ILO i huvudsak med dessa konventioner. Sammanlagt har Kina ratificerat 23 ILO-konventioner. F n förbereds ratificering av Non-discrimination, Employment and Occupation Convention (nr 111).

Kina erkänner emellertid fortfarande inte tre av ILO:s kärnprinciper: mötesfrihet, kollektiva förhandlingar och rätten att organisera sig. Kina har inte ratificerat vare sig ILO:s konvention 87 (mötesfrihet) eller 98 (rätten att organisera sig och rätten till kollektivförhandlingar). Organisationsfrihet finns alltså inte i Kina. Kina har även en de facto-reservation mot ICESCR:s artikel 8.1.a om rätten att bilda eller ansluta sig till valfri fackförening. Inskränkningar i denna rätt återfinns även i två nationella lagar: *Fackföreningslagen* (rev. 2001) och *Arbetslagen* (1995). Den förra reviderades 2002 i syfte att stärka fackföreningarnas roll, men förbudet mot fria fackföreningar kvarstår. Den senare begränsar även strejkrätten. Det är inte uttryckligen förbjudet att strejka, men det finns inte heller något skydd för strejkrätten, och strejker slås vanligtvis ned av myndigheterna.

På senare år har antalet vilda strejker, protestyttringar och arbetstvister ledda av missnöjda eller friställda arbetare ökat. Människorättsorganisationen *Human Rights Watch* menar att myndigheterna reagerar på protesterna med en kombination av "morot och piska", men vanligtvis med piska. Ibland resulterar protester i att innehållna löner och förmåner utbetalas, medan protester i andra fall bemöts med vägran från polisen att utfärda tillstånd för demonstrationer. Våld mot obeväpnade demonstranter förekommer, liksom frihetsberövande och frisläppande mot löfte att inte delta i flera demonstrationer samt hot mot demonstranternas familjemedlemmar etc. I maj 2003 dömdes två arbetaraktivister, Yao Fuxin och Xiao Yunliang, till sju resp. fyra års fängelse för omstörtande verksamhet i samband med demonstrationer 2002. Uppemot 50 000 personer genomförde då demonstrationer som har betecknats som de största i Kina sedan 1989, i de nordöstra städerna Liaoyang, Daqing och Fushun. I november 2003 rapporterades att åtta personer i Fujian-provinsen

dömts i lägsta instans för omstörtande verksamhet för att ha försökt starta en fackförening. Två av de dömda fick sexton respektive åtta års fängelse.

Arbetslösheten är en fråga som får stor uppmärksamhet på officiellt håll. En internationell konferens, anordnad av Kina och ILO, China Employment Forum, med fokus på sysselsättningsfrågan, ägde rum i Peking 27-29 april 2004. Officiellt ligger arbetslösheten i städerna på strax över fyra procent, men dessa siffror inkluderar bara dem som har varit registrerade som arbetslösa i över tre år och inbegriper inte landsbygdsbefolkningen, som i betydande utsträckning är undersysselsatt.

Undermåliga arbetsförhållanden och olyckor på arbetsplatsen är vanliga problem. I synnerhet gruvolyckor med höga dödssiffror har varit vanligt förekommande. Andra missförhållanden är avsaknad av anställningskontrakt, innehållande av löner och mycket långa arbetsdagar. Migranter som kommer till städerna från landsbygden tillhör en särskilt utsatt grupp, inte minst kvinnor, som ibland tvingas att prostituera sig. Uppgifter om att migranter används för slavarbete förekommer. Även barn används som arbetskraft inom vissa sektorer, t ex textilindustrin, trots att sådana brott mot lagstiftningen beivras. Nya bestämmelser som förbjuder barnarbete infördes den 1 december 2002. En annan särskilt utsatt grupp är gruvarbetare. Ett flertal svåra olyckor i Kinas många kolgruvor har rapporterats. Många gruvor har stängts till följd av en nationell säkerhetskampanj, men det tycks vara vanligt att stängningsbesluten inte åtgäddas. I syfte att förbättra säkerheten på arbetsplatserna antogs 2002 en lag om arbetssäkerhet. 2004 beordrade regeringen arbetsgivare inom farliga sektorer som bygg- och gruvindustri att ta ut arbetsskadeförsäkring för sina anställda. Under 2004 har regeringen också visat en ökad vilja att stödja satsningar för att höja företagens sociala ansvar.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Kina har gjort stora framsteg i fråga om sjukvård under 1900-talets senare hälft. I stort är befolkningen vid betydligt bättre hälsa än i de flesta större utvecklingsländer. De främsta anledningarna till detta är ökat generellt välbefinnande och systematiska hälsokampanjer. Undernäring drabbar idag c:a tio procent av befolkningen. Den förväntade medellivslängden är runt 71 år.

Barnadödligheten har sjunkit, t.ex. för barn under 5 år från 4,9 procent 1990 till 3,9 procent 2002, enligt UNDP:s Human Development Report, 2004.

Sedan de ekonomiska reformerna inleddes för över tjugo år sedan och som en följd av att finansieringsansvaret har decentraliserats till lägre administrativa nivåer har centralregeringens bidrag till sjukvården minskat. De offentliga utgifterna för sjukvård uppgick 2001 till 2,0 procent av BNP. Sjukvården finansieras idag enligt WHO ungefärligen till 15 % av statskassan, till 25 % av försäkringssystem och till 60 % privat. I brist på offentliga medel drivs

sjukhusen i stor utsträckning som privata företag. Det sker inte någon nämnvärd omfördelning av resurser mellan rika och fattiga regioner, vilket har lett till stora brister i sjukvården i fattigare områden.

WHO:s index över finansiering av hälsovård speglar en mycket ojämlig tillgång till vård hos olika inkomstgrupper i Kina, framför allt mellan stad och land, kustområdena och de fattigare inlandsregionerna samt mellan olika inkomstgrupper och mellan män och kvinnor. Denna ojämliga tillgång torde vara en viktig anledning till att hälsoindikatorerna inte utvecklas lika positivt som tidigare. Stadsbefolkningen drabbas i dag i stor utsträckning av välfärdssjukdomar som cancer medan man på landsbygden fortfarande kämpar med att få bukt med infektionssjukdomar som TBC och hepatit B. Spädbarnsdödligheten är relativt låg, 37 per 1000 födselar på landsbygden och 12 per 1000 födselar i städerna år 2000. I bergsområden med stor koncentration av minoriteter uppges den vara 3-5 gånger högre än i städerna. Flickor lider i större utsträckning av undernäring än pojkar, och tvärt emot trenden i övriga världen är barnadödligheten högre bland flickor än pojkar. Detta mönster är tydligare på den fattigare landsbygden än i städerna. Sambandet mellan fattigdom och sjukdom är tydligt.

Centralregeringen aviserade under hösten 2002 en hälso- och sjukvårdsplan för landsbygden. Enligt planen ska centralregeringen bl.a. bidra till uppförandet av nya sjukhus i de fattigare västra provinserna. Planen sätter även upp mål för vård för hiv/aids-patienter och sänkning av barnadödligheten. SARS-krisen under våren 2003 har ökat myndigheternas intresse för hälsofrågor och beredskap att ta itu med problemen. Kinas vice hälsominister sade i november 2004 att regeringens hälsoutgifter på landsbygden var "minimala" då endast 30% av de statliga hälsoutgifterna gick till de 70% av befolkningen som bor på landsbygden. För att ta itu med detta problem har man lanserat en ny modell av hälsoförsäkring på landsbygden, och 69 miljoner människor på landsbygden ingick redan i detta program. Fattiga i Kina har idag de facto mycket liten tillgång till vård.

Utbrottet av SARS under 2003 ledde efter att myndigheterna inledningsvis försökt lägga locket på, till en stark mobilisering av hälsovården för att bekämpa epidemin. Dessvärre har inte samma beredskap präglat myndigheternas agerande när det gäller hiv/aids-problematiken. Fram till för ett par år sedan var hiv/aids-frågan fortfarande ett tabubelagt ämne i kinesiska media. Kunskapen om hiv/aids är mycket låg, vilket bidrar till att smittade ofta stigmatiseras av sin omgivning. Idag har öppenheten kring hiv/aids ökat, och regeringen erkänner att det finns nära en miljon smittade. FN-experter bedömer att Kina kan ha 10 miljoner smittade år 2010. Under 2004 har regeringen visat en ny vilja att ta itu med problemet, bland annat genom ökat stöd till smittade och förbättrad utbildning. En nationell kommitté har tillsatts

för att leda arbetet. Kina har som mål att tillhandahålla retroviral behandling för 100 000 människor år 2005, som del av det globala initiativet att erbjuda sådan behandling för 3 miljoner människor i världen år 2005.

På en konferens om hiv/aids i Peking 2003 framhöll en kinesisk expert behovet av att upprätta en nationell ledningsstyrka för att bekämpa spridningen med större befogenhet över lokala myndigheter, i likhet med den som sattes upp under kampen mot SARS. Den kinesiska regeringen har antagit en femårsplan för hiv/aids-bekämpning, och pilotprojekt för att minska smittspridningen har inletts. Enligt Kinas hälsoministeriums beräkning har 840 000 personer hiv-smittats och 80 000 personer utvecklat aids, men endast 45 000 är registrerade som patienter. Omfattningen av spridningen av hiv-smittat blod från blodgivarcentralerna till blodgivare i centrala Kina är inte känd, men sannolikt är omfattningen betydande. Blodgivning var en viktig inkomstkälla och ett okänt antal fattiga bondefamiljer är drabbade. Medias rapportering om denna skandal är kontrollerad och även frivilliga hjälparbetare motarbetas. Det har hänt att uttalade hiv/aids-aktivister straffats och att lokala ledare omhändertagit smittade och petitionärer inför besök från centralregeringen. Sprutnarkomaner uppges utgöra den största gruppen hiv/aids-smittade, och kopplingen är tydlig mellan landets narkotikarutтер och den geografiska smittspridningen, från gränsen till Burma till sydöstkusten och från Afghanistan till bl.a. Peking via Sinkiang. Den ökande prostitutionen är en annan källa till smittspridning. Oskyddad sex utgör källan i nästan 8 procent av fallen, enligt officiell statistik.

12. Rätten till utbildning

Sedan Folkrepubliken grundades 1949 har utbildningsnivån ökat kraftigt i Kina, och ökningen har fortsatt sedan de ekonomiska reformerna påbörjades i slutet av sjuttioalet. Enligt UNDP är läskunnigheten i Kina bland vuxna över 15 år 91%. År 1950 kan denna läskunnighet ha legat så lågt som 10%. Från att ha varit helt statligt och näst intill gratis har dock utbildningssystemet genomgått en genomgripande förändring som bl.a. inneburit att huvudansvaret för utbildningskostnaderna decentraliserats till lokal nivå. Detta har i praktiken medfört att utbildningen till stor del blivit beroende av finansiering genom avgifter och egen verksamhet även på grundskolenivå. Formellt finns inte studieavgifter för de nio obligatoriska åren, men i praktiken tar skolor ut ett växande antal avgifter under andra namn, vilket leder till att många barn, särskilt flickor, i familjer med låg inkomst tas ur skolan och att familjer skuldsätts.

I en presskonferens efter sitt besök i Kina i september 2003 kritiserade FN:s specialrapportör för utbildningsfrågor, Katarina Tomasevski, Kina för brister i utbildningspolitiken, särskilt förbudet mot religiösa skolor och systemet med godtyckliga skolavgifter. Tomasevski var kritisk till att Kina

endast spenderar 2 procent av BNP av statliga medel på utbildning, medan FN rekommenderar minst 6 procent och att staten endast bekostar 53 procent av skolornas drift, medan föräldrar och privata initiativ får svara för resten.

Det är ett faktum att Kinas utbildningspolitik under senare år prioriterat den högre utbildningen på grundutbildningens bekostnad. Denna omprioritering har lett till stora variationer mellan olika befolkningsgrupper och områden i fråga om tillgången till utbildning, särskilt på högre nivåer. Generellt är tillgången bättre för stadsbefolkningen, med undantag för barnen i den stora "flytande befolkningen". De har p g a avsaknaden av formell rätt att vistas i städerna inte kunnat gå i vanliga skolor annat än genom att erlägga kraftiga skolavgifter. Möjligen kommer denna orättvisa så småningom att rättas till, när nyfödda barn till migrantarbetare även kan registreras i städer där föräldrarna arbetar. (Se även avsnitt 3, 6, 12, 13 och 16.) I fattigare områden är det vanligt att barn bara går i skolan i fem - sex år. Kvinnors utbildning är fortfarande betydligt kortare än mäns, även om flickors tillgång till grundskoleutbildning uppges ha förbättrats sedan början av 90-talet. Bristande tillgång till utbildning i fattiga provinser innebär att klyftorna i samhället mellan barn från rika och fattiga landsändar och mellan könen fortsätter att vidgas för lång tid framöver.

FN:s kommitté mot rasdiskriminering uppmanade 2001 Kina att ta itu med diskrimineringen av etniska minoriteter i landets utbildningssystem, särskilt i Tibet. Ett problem vad gäller undervisning på minoritetsspråk är bristande finansiering på lokal nivå. Relativt många grundskolor i större minoritetsområden som Sinkiang, Tibet och Yunnan undervisar på minoritetsspråk, men på högre nivåer är undervisningen begränsad. Konkurrensen om utbildningsplatserna på högre nivåer är mycket hård. Antagningsprov till allmänna universitet sker undantagslöst på kinesiska. I maj 2002 upphörde Sinkiangs främsta universitet, Sinkiangs universitet, att undervisa på uighuriska. Flertalet högskolor som undervisar på minoritetsspråk är särskilt tillägnade studier av minoritetskulturer och berör på så vis allmänna ämnen endast i mindre omfattning. (Se även avsnitt 16.)

Centralregeringen har fastställt ett avgiftstak avseende skolböcker och upprepat förbudet mot alla andra avgifter. På vissa håll har lokala avgiftstak även satts för högskolor.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Mer än tjugo års reformpolitik har medfört den i särklass största minskningen av den globala fattigdomen i modern historia; antalet fattiga i Kina har under reformprocessen minskat med drygt 200 miljoner. Under 90-talet växte ekonomin i genomsnitt c:a 9 procent årligen per capita, vilket har medfört en höjning av levnadsstandarden för flertalet. I UNDP:s *Human Development Index* 2004 hamnar Kina på 94:e plats (av 177) mot 104:e 2003 och 97:e för året

dessförinnan, bl.a. före Sydafrika, Indien och Indonesien. Denna placering avspeglar de växande klyftorna i samhället och ojämlikheten i tillgång till hälsovård och undervisning. Bland indikatorer på levnadsstandard kan nämnas att 2002 den förväntade medellivslängden låg på 71 år, läskunnigheten bland vuxna på 91 procent (lägre bland kvinnor). Enligt Världsbanken uppgick BNP per capita 2002 till 4390 USD per capita i köpkraftsanpassad BNP (PPP). År 2004 nådde reguljär BNP/capita 1100 US-dollar.

Enligt Världsbankens bakgrundsstudie *Reducing Poverty Sustaining Growth* (2004) hade andelen som enligt den köpkraftsanpassade metoden PPP tjänade mindre än en dollar per dag minskat från 49% till 7%, eller från 490 miljoner människor till 88 miljoner under åren 1981-2002. Vanligtvis baseras beräkningarna på konsumtion snarare än inkomst. I Kinas fall uppgick 2004 andelen av befolkningen vars PPP-anpassade konsumtion understiger 1 USD per dag till 16%. Skillnaden förklaras av att också fattiga människor i Kina sparar för att kunna klara utgifter för hälsovård, skolavgifter, tillfällig arbetslöshet och kriser av olika slag. Många finns dock strax ovanför gränsen: 47% hade 2001 en konsumtion på mindre än två dollar per dag. Kina har en egen lägre definition av fattigdom. Enligt uppskattningar på basis av den har antalet under fattigdomsgränsen nedbringats från 250 miljoner till under 30 miljoner. Uppgifter för år 2003 säger dock att de allra fattigastes antal det året faktiskt ökade med 800 000 – första gången denna siffra ökade sedan reformerna inleddes för ett kvartssekel sedan.

Inkomstklyftorna i samhället återfinns mellan stad och landsbygd, mellan de utvecklade östkustregionerna och de fattigare inlandsprovinserna, men också inom städerna och mellan olika befolkningsgrupper. Gini-koefficienten, som mäter fördelningen av människors inkomster, ligger idag på 0,45 (en koefficient på 0 betyder att alla har samma inkomst och en koefficient på 1 att ett lands totala inkomster samlas hos en enda individ), dvs. landet har klart mer ojäm inkomstfördelning än t.ex. Indien och USA..

Överlag har minoritetsområdena - precis som landet i övrigt - fått del av det ekonomiska välståndet, dock i betydligt mindre utsträckning. Genomsnittsinkomsten på landsbygden i minoritetstrakter ligger endast på c:a 40 procent av riksgenomsnittet. Officiellt erkänns att flertalet av de personer som ligger under fattigdomsstrecket tillhör minoriteter.

Ansträngningar görs för att trygga en viss levnadsstandard även för sämre ställda grupper genom ökad fördelning, t ex försök att införa ett enhetligt skattesystem i stället för den flora av avgifter som tas ut på lokal nivå för att finansiera de offentliga utgifterna eller, i vissa fall, behålls för egen del av korrupta tjänstemän.

Under 2004 skrevs skyddet av privat egendom in i Kinas konstitution. Markkontraktslagen (*Land Contract Law*) som trädde i kraft i mars 2003 syftar till att skydda jordbrukarfamiljer från otillåten konfiskering av mark av lokala myndighetsföreträdare i minst 30 år. Lagen ger därmed även skydd för änkor och frånskilda kvinnor att fortsätta bruka marken efter makens dödsfall eller frånvaro efter skilsmässa. Lagen innebär dock ingen förändring vad gäller äganderätten till marken. All mark tillhör även fortsättningsvis staten, även om lantbrukare har brukarrätt och viss transfereringsrätt till marken.

Ett växande problem är att lokala myndigheter och byggbolag vräker hundratusentals husägare och hyresgäster, ofta i strid med kinesisk lagstiftning. Kompensationen för omhändertagen mark är ofta otillräcklig och möjligheterna till juridisk prövning begränsas av korruption och påtryckningar på domare och hotelser mot advokater. Enligt regeringsorganet China Daily blev 40 miljoner lantbrukare jordlösa bara under 2003, och över 6,7 miljoner hektar odlad mark konfiskerades under de sju åren före 2003. Regeringen är skyldig jordbrukare upp till 4 miljarder yuan i kompensation. Trots det nya konstitutionella skyddet för privat egendom och regeringens löfte om krafttag mot övergrepp i samband med markkonfiskering, har det blivit allt mer vanligt med stora protestaktioner mot konfiskeringar. Dessa protester stoppas ofta på brutalt sätt, genom frihetsberövanden och arresteringar. Advokaten Zhang Enchong, förespråkare för hyresgästers rättigheter, dömdes förra året till tre års fängelse för att ha "avslöjat statshemligheter" när han faxade information om lokala protestaktioner till en amerikansk människorättsorganisation. Planerade protestaktioner mot konfiskeringar stoppades av myndigheterna vid minst två tillfällen i Peking under 2004.

För gemene man saknas ännu ett utvecklat socialförsäkringssystem, även om man i städerna försöker införa ett nytt system. Det socialförsäkringssystem som tidigare fanns för stadsbor – inte för landsbygdsbefolkningen – och som var knutet till deras statliga anställning, har gradvis avvecklats i takt med de ekonomiska reformerna. Tidigare fördelades bostäder enligt ett slags välfärdssystem med försumbara hyror. Även detta system håller gradvis på att avskaffas. Bostäder har byggts i tidigare aldrig skådad omfattning, och bostadsstandarden har höjts markant för stora grupper. Samtidigt har anpassningen till marknadssystemet inneburit svårigheter för många familjer. Invånare i äldre stadsbebyggelse som tvångsförflyttas i och med att deras bostäder rivs har rätt till ny bostad eller ersättning, men efterlevnaden varierar. Detsamma gäller för de hushåll på landsbygden som tvångsförflyttas vid de många större dammbyggen som pågår på vissa håll i landet eller vars odlade mark tas i anspråk av urbaniseringen.

14. Kvinnors ställning

Kvinnors deltagande i förvaltning och arbetsliv har sedan 1950-talet legat på en hög nivå. Även kvinnor har, liksom större delen av befolkningen i övrigt, fått höjd levnadsstandard till följd av reformpolitiken de senaste drygt tjugo åren. Reformpolitiken och nedskärningarna i de offentliga försäkringssystemen har dock samtidigt lett till att traditionella värderingar och vanor återuppstått, särskilt på landsbygden.

Kina anslöt sig 1980 till kvinnokonventionen (CEDAW). Kvinnors jämställdhet med män och rätt till lika lön fastslås av författningen. En rättslig brist är avsaknaden av definition av begreppet "diskriminering mot kvinnor"; diskriminering är förbjudet, men definieras inte. Lagen föreskriver inte heller vilka påföljder som gäller vid diskriminering. Det finns även lagar med särskilda föreskrifter till förmån för kvinnors ställning inom en rad områden. 1992 antogs *Lagen om skydd av kvinnors rättigheter och intressen*. Skydd mot de problem som kinesiska kvinnor traditionellt möter innebär bl.a. förbud mot arrangerade äktenskap, bortgifte av minderåriga och hindrande av flickors skolgång samt förbud mot handel med kvinnor. Även köp och försäljning av sexuella tjänster är olagliga i Kina, men till skillnad från organiserande av prostitution är de inte inkluderade i den allmänna strafflagen.

Kina har antagit handlingsplaner för barn och kvinnor för perioden 2001-2010. Handlingsplanerna identifierar mål inom områdena hälsa, utbildning, lagstiftning/rättsskydd och miljö. Planen för kvinnor omfattar dessutom mål inom områdena ekonomi, förvaltning och beslutsfattande. Ansvarig för övervakningen av tillämpningen är National Working Committee on Children and Women (NWCCW), som inkluderar representanter för berörda ministerier och institutioner.

I UNDP:s jämställdhetsindex, GDI, hamnar Kina på 71:a plats av 177. Andelen kvinnor i arbetslivet är hög jämfört med många andra länder. Kvinnor tjänar dock mindre än män, arbetslösheten bland kvinnor är högre än bland män, och kvinnor drabbas i oproportionerligt hög grad vid de statliga företagens omstruktureringar. Kvinnlig representation i parti- och statsapparaten är låg, särskilt på högre nivåer. Av trettiosex ministrar, premiärminister, State Councillors och vice premiärministrar som ingår i Statsrådet (State Council) är endast två kvinnor. En av dem är den enda kvinnan i partiets tjugofem medlemmar starka politbyrå.

Mot bakgrund av den traditionella preferensen för söner och de ökade egenavgifterna har flickors och kvinnors tillgång till utbildning och sjukvård försämrats, särskilt i fattiga familjer. Trots framsteg vad gäller utbildning förblir kvinnors utbildningsnivå betydligt lägre än mäns. Sjuttio procent av Kinas 140 miljoner icke läskunniga är kvinnor och de flesta är bosatta på landsbygden.

Avsaknaden av fungerande pensionssystem och offentlig åldringsvård i kombination med ettbarnspolitiken och traditionen att en kvinna flyttar in hos sin makes familj (och därmed lämnar sina föräldrar att sörja för sig själva) späder på sonpreferensen ytterligare. Detta gäller särskilt i arbetskraftsintensiva lantbrukshushåll. Enligt folkräkningen från år 2000 föds det nära 118 pojkar på 100 flickor (en normal proportion anses vara 105 pojkar på 100 flickor). En anledning till underskottet på flickor är att kvinnliga foster aborteras trots att ultraljud för könsbestämning är förbjudet i lag. Det förekommer uppgifter om flickebarnsmord, men detta torde endast utgöra ett mycket litet skäl till underskottet. Det faktiska underskottet kan vara lägre än vad som framgår av den officiella statistiken eftersom oregistrerade födslar är vanligt förekommande, till följd av straffavgifter som tas ut när myndigheterna upptäcker olovliga födslar. (Se även avsnitt 3.)

Äktenskapslagen förbjuder våld i hemmet. En stor brist är dock att övergrepp fortfarande inte faller under allmänt åtal, om våldet inte kan anses vara särskilt allvarligt. Kinesisk press har uppgett att våld förekommer i uppskattningsvis 30 procent av alla familjer. Kvinnojourer dit misshandlade kvinnor kan vända sig drivs i mindre skala av det statliga kvinnoförbundet *Allkinesiska kvinnoförbundet* (All-China Women's Federation, ACWF) och av "icke-statliga sammanslutningar".

Handel med kvinnor för äktenskap och prostitution förekommer. Unga kvinnor, kvinnor som tillhör nationella minoriteter och arbetssökande kvinnor på landsbygden utgör särskilt utsatta grupper. Tvångsäktenskap kan ogiltigförklaras om kvinnan anmäler detta inom ett år efter giftermålet. Kvinnor som anklagas för prostitution riskerar att utsättas för sexuella övergrepp av polisen, som har rätt att utfärda böter och besluta om administrativt frihetsberövande för prostituerade och deras kunder (se även avsnitten 3 och 5).

15. Barns rättigheter

Kina tillträdde barnkonventionen 1992 och har undertecknat de båda frivilliga protokollen avseende barnhandel, barnprostitution och barnpornografi respektive barn i väpnade konflikter. I enlighet med Barnkonventionens krav har Kina antagit en handlingsplan för barn för perioden 2001-2010 (den andra handlingsplanen hittills). Den inkluderar mål inom områdena hälsa, utbildning, lagstiftning/rättsskydd och miljö. Ansvarig för övervakningen av tillämpningen av planen är National Working Committee on Children and Women (NWCCW), som består av representanter för berörda ministerier och institutioner. UNICEF menar att planen – som utformades före FN:s generalförsamlings specialsammanträde om barn i maj 2002 är mycket ambitiös. Frågan om särskilt skydd för utsatta barn tas upp men planen specificerar inte

särskilda mål för utsatta grupper såsom handikappade barn, flickor, barn som tillhör "den flytande befolkningen" och sexuellt utnyttjade barn.

Mellan 14 och 16 års ålder kan barn dömas till upp till livstids fängelse för särskilt allvarliga brott, som våldtäkt och mord. Fr.o.m. 16 års ålder kan barn även dömas till fängelse för mindre allvarliga brott. Dödsstraff får ej utdömas för barn som vid tiden för brottet var under 18 år. Från och med 14 års ålder kan barn tas i förvar efter administrativt frihetsberövande (se avsnitt 5).

Handel med barn förekommer, främst på landsbygden och i mindre tätorter, där det sociala trycket att skaffa manliga arvtagare är starkt samtidigt som bristen på kvinnor kan vara påtaglig. Det förekommer att fattiga familjer, särskilt i de sydvästra delarna av landet, säljer barn till personer som i sin tur säljer dem vidare, eller att barn kidnappas för försäljning. Många av barnen är pojkar från fattigare provinser i sydväst som säljs till barnlösa par i mer välmående provinser. Barnaröv och övergivande medför fängelse enligt allmän strafflag. (Se även avsnitt 3.)

Kinesisk lagstiftning förbjuder anställning av personer under 16 år. I verkligheten är barnarbete ganska vanligt men kan överlag inte sägas ha några mer utpräglade drag av tvång eller exploatering. Nya bestämmelser infördes den 1 december 2002 med striktare krav för att förhindra anställning av barn under 16 år och böter på upp till 10 000 yuan för överträdelser. Något utbrett problem med barnslaveri eller barnprostitution finns av allt att döma inte. Kina ratificerade under 2002 ILO:s konvention nr 182 angående eliminering av de värsta formerna av barnarbete. (Se även avsnitt 12).

För barn till migrantarbetare i städerna finns omfattande brister vad gäller deras tillgång till skola och sjukvård. Endast en liten minoritet har hittills haft möjlighet att gå i skolan på ett system med boenderegistrering, och många av dem arbetar (se även avsnitten 6, 10 och 13). På många ställen har särskilda skolor och daghem startats för att möta dessa barns behov.

Barn som föds olovligt utanför de ramar som fastställs av familjeplaneringspolitiken är en annan särskilt utsatt grupp. Enligt lagens bokstav har de inte rätt till skolgång eller, i förekommande fall, föräldrarnas statliga sjukförsäkring. Att betala kraftiga böter eller mutor är ett sätt att kringgå reglerna för dem som har råd. (Se även avsnitt 3). Den reviderade äktenskapslagen ger samma rättigheter åt barn födda utanför äktenskapet som barn till gifta par och stipulerar att en förälder som ej bor tillsammans med barnet skall bidra ekonomiskt till barnets uppehälle.

16. Olika befolkningsgruppers situation (etniska, religiösa minoriteter, urbefolkningar m.fl.)

De 55 officiella minoriteterna utgör mindre än 10 procent av hela befolkningen och återfinns främst i de sydvästra provinserna och i Tibet, Sinkiang och Inre Mongoliet. Inflyttningen av etniska kineser, inte sällan uppmuntrad av de kinesiska myndigheterna, till traditionella minoritetsområden har i vissa fall gjort de etniska grupperna till minoriteter i sina egna ursprungsområden.

I den nordvästra provinsen Sinkiang/Xinjiang (ibland av exiluighurer kallat Östturkestan) utgör enligt folkräkningen från år 2000 de muslimska uighurerna den största etniska gruppen, runt 45 procent av befolkningen, vid sidan av ett flertal andra muslimska grupper. Andelen han-kineser, etniska kineser, i provinsen är enligt folkräkningen från 2000 runt 40 procent, att jämföras med 6 procent vid Folkrepubliken grundande 1949.

I den till namnet autonoma regionen Tibet (TAR) utgör enligt officiella siffror tibetanerna över 90 procent av befolkningen. Denna siffra inkluderar dock endast permanent bosatta och tar inte hänsyn till inflyttade migranter eller militär personal. Om dessa inkluderas menar vissa att andelen tibetaner och etniska kineser utgör ungefär hälften vardera. Lhasa har kommit att se ut som en "vanlig" kinesisk stad med undantag av stadskärnan, och antalet etniska kineser i Lhasa tycks överstiga antalet tibetaner. Denna snabba "sinisering" av bl.a. Lhasa har uppmärksammats av flera NGOs, bl.a. *Tibet information Network* (TIN), som rapporterat om okänslig nybyggnation i Lhasas stadskärna, som tidigare i stor utsträckning bebotts av fattiga tibetaner. TIN uttryckte även oro för att moderniseringarna skulle leda till hyreshöjningar som de tidigare hyresgästerna inte skulle ha råd med.

I både Tibet och Sinkiang finns hos befolkningen ett motstånd mot den kinesiska överhögheten. Uttryck för detta motstånd – även fredliga – stämplas av myndigheterna ofta som "separatism", och behandlas som ett allvarligt brott. Det förekommer att vanliga uttryck för kulturell eller religiös identitet tolkas som uttryck för separatism, liksom att fredliga uttryck för önskemål om ökad autonomi likställs med separatism i bemärkelsen upprättandet av en stat separat från övriga Kina.

Myndigheterna i Sinkiang ska ha uppgett att ett tusental personer avtjänar fängelsestraff för "splittring av staten" eller "hotande av statens säkerhet", de flesta för våldshandlingar. Även fredliga uttryck för "separatism" har lett till fängelsestraff med hänvisning till strafflagens kapitel om "hotande av statens säkerhet", t ex innehav av texter, affischer eller kassetter. Flera av brotten i detta kapitel av strafflagen kan "om de orsakar särskilt stor skada för staten eller folket eller om omständigheterna är särskilt allvarliga" föranleda dödsstraff (artikel 113). (Se även avsnitt 5.) Även i det påföljande kapitlet, "brott som

hotar den allmänna säkerheten", kan ett stort antal brott med våldsinslag föranleda dödsstraff. Flera paragrafer i det senare kapitlet reviderades den 29 december 2001 för att "bestraffa terrorbrott, försvara den nationella säkerheten och skydda befolkningens liv och egendom". I många fall ledde det till att straffsatsen för bl.a. allvarliga våldsbrott inklusive finansiering och organisering av sådana skärptes.

Under 90-talet har ett antal våldsdåd utförts i Sinkiang, i vissa fall riktade mot den kinesiska överhögheten. Förra året publicerade den kinesiska regeringen en rapport som redogjorde för de terrordåd som dessa "östturkestanska krafter" – en term som används för att beteckna uighuriska "separatister" – associerade med bin Laden skall ha varit ansvariga för. Kina vann 2002 visst internationellt erkännande för sina uppgifter om att vissa grupper i Sinkiang hade utfört terroraktioner och haft samröre med utländska terroristorganisationer i och med att *East Turkestan Islamic Movement* (ETIM) togs upp på FN:s terrorlista. Kategoriseringen av ETIM som en terroristorganisation är dock inte okontroversiell. Under 2004 har den kinesiska regeringen vid upprepade tillfällen sagt att man kommer att slå ned obarmhärtigt på terrorism i form av separatism i Sinkiang.

I maj 2002 upphörde Sinkiangs främsta universitet, Sinkiangs universitet, med undervisning på uighuriska, utom för kurser i traditionell uighurisk kultur. Bokbål av beslagtagna "subversiva" böcker på uighuriska uppges ha genomförts under våren 2002. En propagandakampanj riktad mot inamer med uppmaning att studera partiets ideologi om hur man bekämpar "separatism" genomfördes från mars till december 2001 i Sinkiang. Även moskéer ska ha rivits. Det har noterats att restriktionerna för religionsutövning är mer långtgående för uighurer än för övriga muslimska grupper i Kina, t.ex. hui, som även kallas "kinesiska muslimer". Under juli 2004 avrättades fyra uighuriska aktivister, bl.a. anklagade för olaga innehav av sprängämnen, men även för att försöka splittra landet och för illegal organisation av ett politiskt parti. I samband med dessa rättegångar dömdes även sexton andra aktivister till långa fängelsestraff. Den uighuriska organisationen East Turkestan Information Centre rapporterar också att 75 individer arresterades i juli för olaglig religiös verksamhet.

Den kinesiska regimen betraktar uttryck för stöd till eller vördnad för Dalai Lama som riktad mot den officiella politiken, och kontakter mellan tibetanska buddister och Dalai Lama – som gick i landsflykt 1959 – är förbjudna. Den lamaistiska buddismen i Tibet kan inte utövas fritt, i så måtto att det religiösa ledarskapet inte får bestämma över utbildning av prästerskap, förvaltning av religiösa platser, val av ledarskap eller offentligt informationsarbete. Statliga myndigheter har en övervakande roll på samtliga dessa områden. Det rapporteras att munkar, nunnor och andra religiöst aktiva i Tibet riskerar att

gripas vid uppträckt av misstänkt handling, något som kan innefatta innehav av bilder på Dalai Lama.

Från 1996 till 2000 hölls en "patriotisk utbildningskampanj" för att förmå religiöst aktiva att avsäga sig all lojalitet till Dalai Lama och den av Dalai Lama utsedde Panchen Lama. Gedhun Choeki Nyima var fem år 1995 då Dalai Lama utsåg honom till reinkarnationen av Panchen Lama, den näst viktigaste religiösa figuren efter Dalai Lama i den dominerande versionen av tibetansk buddism. Peking reagerade mycket negativt på detta val, och installerade Gyaltzen Norbu istället för Gedhun Choeki Nyima, som därefter inte har hörts av eller syns till i offentligheten. De kinesiska myndigheterna uppger att han lever ett normalt liv med sina föräldrar och att familjen inte vill bli störd. Man har visat bilder på en pojke som uppges vara han, men ingen har hittills tillåtit att få träffa honom eller hans familj.

Dalai Lamas budskap är att han inte söker självständighet för Tibet utan självstyre och möjlighet att bestämma i frågor som miljö, religion, utbildning och sjukvård. Däremot skulle Kina få behålla kontrollen över utrikespolitik och försvar. Dalai Lama har förklarat sig beredd att diskutera alla frågor om Tibets framtid med Kinas ledning. Från kinesisk sida har man för att tala med Dalai Lama krävt att denne skall erkänna Kinas historiska överhöghet över Tibet och även förklara att Taiwan är en del av Kina. Sedan hösten 2002 har tre besök gjorts bl.a. i tibetanska områden i Kina av två sändebud från Dalai Lama, senast i september 2004. Från Kinas sida har man betecknat dem som privata besök.

Det totala antalet politiska fångar i Tibet är oklart. *Tibetan Center for Human Rights and Democracy* uppskattade att det fanns 451 politiska fångar i TAR vid slutet av år 2000. Londonbaserade *Tibet Information Network* uppskattar dagens siffra till färre än 200. Enligt en rapport från Amnesty International i februari 2004 skall siffran ligga runt 145. Majoriteten av dessa uppges vara munkar och nunnor. I januari 2003 dömdes en tibetansk religiös ledare, Tenzin Deleg Rinpoche, till döden med två års suspension och hans medhjälpare Lobsang Dondrup avrättades, efter en rättsprocess som ifrågasatts på många håll i det internationella samfundet. Detta skedde trots vädjanden från bl.a. EU:s sida. I februari 2004 dömdes tre tibetanska munkar till 12 års fängelse för att ha målat en tibetansk flagga och för innehav av fotografier på Dalai Lama. I februari frigavs dock den tibetanska nunnan Phuntsog Nyidron, enligt Amnesty International den tibetanska samvetesfänge som suttit längst i fängelse. Phuntsog dömdes efter att 1989 ha deltagit i en fredlig demonstration för tibetansk självständighet till nio års fängelse. Domen förlängdes 1993 med ytterligare åtta år efter det att Phuntsog spelat in sånger för tibetansk självständighet i fängelset.

Minoriteterna är underrepresenterade i de politiska institutionerna, särskilt på de högsta nivåerna, t ex i partiets politbyrå. Ungefär 6 procent av medlemmarna i kommunistpartiet uppges var minoriteter, d.v.s. något färre än deras relativa del av befolkningen (c:a 10 procent). Minoriteter kvoterar in i politiken i de autonoma regionerna. I Tibet utgjorde i maj 2001 "minoriteter" c:a 75 procent av regionens tjänstemän och 80 procent av delegaterna i regionens parlament. Partisekreteraren är emellertid i princip alltid hankines. Etniska minoriteter har rätt att använda sitt eget språk i rättsförfaranden, inklusive översättning av relevanta dokument.

De ekonomiska reformerna har även gynnat utvecklingen i de minoritetstata provinserna, men inte i lika stor utsträckning som på många andra håll i landet. I Sinkiang i nordvästra Kina är arbetslösheten bland uighurerna betydligt högre än bland de etniska kineserna. I Tibet ligger t ex de årliga inkomsterna på ungefär hälften av inkomsterna i övriga Kina. Den kinesiska regeringen har på senare år gjort stora ansträngningar att modernisera och främja den ekonomiska tillväxten i minoritetsområdena och satsat stora belopp på bl.a. infrastrukturprojekt. Problemet är att det välstånd och de arbetstillfällen som skapas främst kommer de inflyttade hankineserna till godo, och att förändringarna i moderniseringens spår riskerar att leda till de inhemska - kulturernas undergång och fortsatt ekologisk nedbrytning. Ett exempel är det järnvägsbygge mellan Qinghai och Tibets huvudstad Lhasa som enligt planerna skall avslutas år 2007. Syftet är att stärka kommunikationerna med Tibet och därmed öka den ekonomiska tillväxten i regionen. Baksidan av detta, menar exiltibetaner, är att järnvägen kommer att öka antalet inflyttade etniska kineser, ytterligare stärka det kinesiska inflytandet och medverka till att Tibets naturresurser exploateras och försvinner från regionen (till övriga Kina). (Se även avsnitten 3, 4 och 8.)

Minoriteters tillgång till utbildning är generellt sett sämre än etniska hankinesers, särskilt på landsbygden. En orsak till att minoriteters utbildning brister är att de ofta är bosatta på landsbygden, där befolkningen i allmänhet har lägre inkomst, och att otillräckliga offentliga medel begränsar tillgången till utbildning. Flickor är särskilt underprivilegierade i detta hänseende. En annan anledning torde vara det kinesiska språkets dominanta ställning gentemot minoritetsspråken, särskilt i den högre utbildningen, vilket missgynnar elever med andra språk som modersmål. Den officiella läroplanen stipulerar att alla nationaliteter inom landet i första hand är medborgare i Kina och betonar nationell enighet framför kulturell och etnisk mångfald. FN:s kommitté mot rasdiskriminering har välkomnat Kinas satsning på att bygga grundskolor i de västra delarna av landet. Landsbygdsbefolkningen, som omfattar en stor del av minoriteterna, är även missgynnad vad gäller tillgång till sjukvård. (Se även avsnitt 11).

17. Diskriminering på grund av sexuell läggning

Författningens kapitel om fri- och rättigheter saknar hänvisning till sexuell läggning. Homosexualitet är inte förbjudet enligt kinesisk lagstiftning, men betraktades fram till 2001 av det kinesiska psykiaterförbundet som en psykisk sjukdom. Fram till 1997 kunde homosexuella åtalas för "huliganism".

Trakasserier av homosexuella förekommer men det finns trots allt en större öppenhet, särskilt i större städer. Det är dock inte tillåtet att bilda organisationer eller organisera oberoende aktioner. Här råder samma inskränkningar som i andra sammanhang.

18. Flyktingars rättigheter

Kina har ratificerat flyktingkonventionen inklusive 1967 års tilläggsprotokoll men saknar fungerande regelverk för asyl och därmed procedur för bedömning av flyktingsstatus. Många av de rättigheter som stipuleras i flyktingkonventionen har p g a avsaknaden av flyktinglagstiftning inte heller införlivats i kinesisk lag, t ex rätten till arbete, skola för barn, jämställd juridisk status m.m. Ett lagförslag uppges ha tagits fram, men det har ännu inte antagits.

Som en följd av de ekonomiska problemen i Nordkorea under de senaste åren har en stor mängd nordkoreaner begett sig över gränsen in i Kina, ett tusental personer i månaden beräknas gå över gränsen från Nordkorea till Kina. Enligt försiktiga uppskattningar finns det 20-50 000 nordkoreanska migranter i de kinesiska gränsområdena. Enligt andra uppskattningar uppgår antalet till hela 300 000. Hur många av dem som kan kategoriseras som flyktingar är oklart. Många kan vara "border-crossers", d v s personer som söker sig in Kina tillfälligt t ex för att hitta mat. Detta utesluter inte i och för sig att många av dem vid en flyktingstatusbedömning skulle betraktas som flyktingar i enlighet med flyktingkonventionen.

De kinesiska myndigheterna har sedan maj 1999 vägrat UNHCR tillträde till det gränsområde där de flesta nordkoreanska flyktingar befinner sig. Till de skäl som den kinesiska regeringen framfört hör att det handlar om "ekonomiska migranter" och att då personer utvisas detta sker i enlighet med ett bilateralt utlämningsavtal mellan Kina och Nordkorea. Kina har som part till flyktingkonventionen och dess tilläggsprotokoll från 1967 emellertid inte godtagbara skäl att vägra en begäran från UNHCR om undersökning av en potentiell flyktingstatus under åberopande av ett bilateralt avtal.

Sedan 2001 har ett växande antal nordkoreaner tagit sig in på utländska beskickningar i Peking för att begära asyl i Sydkorea. Såvitt bekant har samtliga fått lämna Kina efter förhandlingar med den kinesiska sidan utan inblandning av UNHCR. Rapporter tyder på att nordkoreaner som vistas illegalt på den kinesiska sidan av gränsen numera i större utsträckning deporteras tillbaka till

Nordkorea. Enligt USA:s flyktingkommitté skall Kina ha återsänt över 8 000 flyktingar till Nordkorea under 2003.

I sydvästra Kina finns drygt 292 000 vietnameser, nästan samtliga själva flyktingar eller barn till flyktingar från det kinesisk-vietnamesiska kriget 1979. Den kinesiska regeringen har erkänt UNHCR:s klassificering av gruppen som flyktingar och även gett dem arbetstillstånd. Den stora majoriteten av dem har försetts med kinesiska id-kort och vissa av dem har t o m kinesiska pass. Gruppens rättsliga ställning är dock fortfarande oklar. UNHCR arbetar sedan flera år på att bereda en lösning med de kinesiska och vietnamesiska myndigheterna som ska ge det flertal som vill stanna kinesiskt medborgarskap, medan de som så vill ska få återvända till Vietnam.

19. Funktionshindrades situation

En rad lagar inom olika områden anger särskilda rättigheter för landets 60 miljoner funktionshindrade. Sedan 1990 finns även *Lagen till skydd för handikappade*, som innehåller ett program för jämlikhet och deltagande i samhällslivet. Funktionshindrade har rätt till utbildning, arbete och särskilda förmåner som t ex gratis transporter med kollektivtrafik. En första rikstäckande handikapporganisation, *All-China Disabled Persons' Federation* (ACDF), bildades 1988. Det faktum att den leds av Deng Pufang, son till den förre ledaren Deng Xiaoping (och själv handikappad till följd av trakasserier under kulturrevolutionen), torde ha bidragit till att öka organisationens status.

I verkligheten möter funktionshindrade diskriminering i fråga om socialt anseende, utbildning och arbete. Enligt företrädare för ACDF är det först under det senaste decenniet som funktionshindrade har börjat visa sig offentligt. Även om många fått det bättre under det gångna decenniet lever miljoner av dem i fattigdom, enligt ACDF. Flertalet har inte tillgång till de statliga handikappsinstitutionerna och specialskolorna utan måste få hjälp av familjen eller gå i vanlig skola – om alls. Arbetslösheten är betydligt högre än bland befolkningen i övrigt.

Tillstånd till äktenskap för mentalt handikappade kan nekas. Om risken bedöms som tillräckligt hög får paret vigas endast om de förbinder sig att använda preventivmedel eller t o m godtar sterilisering. Lagen förbjuder påtvingad abort eller sterilisering.

20. Oberoende MR-organisationer

Oberoende inhemska organisationer som arbetar för de mänskliga rättigheterna tillåts ej. Förordningarna från 1998 om icke-statliga sammanslutningar omöjliggör för sådana att vara formellt oberoende, eftersom de enligt nämnda förordning måste vara underställda en befintlig institution (se avsnitt 8). En handfull lokala grupper bestående av bl.a. välsedda akademiker har bildats,

framför allt vid de främsta universiteten. Grupperna kan vara värdefulla i spridandet av ett tänkande om de mänskliga rättigheterna bland forskare och studenter även om undervisningen till stor del speglar partiets syn på MR-frågor. *China Society for Human Rights* bildades 1993 på statligt initiativ och har tidvis anförtrotts att bereda svar på exempelvis utländsk kritik av MR-läget i Kina.

21. Fältverksamhet eller rådgivning på MR-området

Frågor om mänskliga rättigheter utgör ett centralt inslag i svensk Kinapolitik. Sveriges MR-politik syftar till att uppnå konkreta resultat. För detta används olika instrument såväl bilateralt som inom EU: en dialog om mänskliga rättigheter som förs både på politisk nivå och på tjänstemannanivå, offentliga uttalanden och ett praktiskt tekniskt samarbete som syftar till erfarenhetsutbyte och reformer på bl.a. rättsområdet. I samtalen tas även fall av fängslade personer upp, t ex regimkritiker. Under hösten 2003 fördes bilaterala samtal mellan Kinas utrikesministerium och Sveriges MR-ambassadör om frågor om mänskliga rättigheter. Sverige har också ett omfattande utbyte med Kina inom ett antal reformfrågor. Sveriges ambassad i Peking arrangerade under 2004 ett seminarium för svenska och kinesiska företag i syfte att visa på goda exempel av företagens sociala ansvar.

Raoul Wallenberginstitutet (RWI) vid Lunds universitet bedriver med stöd från Sida sedan 1996 utbildning i mänskliga rättigheter med ett flertal institutioner och myndigheter i Kina. Verksamheten för 2001 - 2003 har varit inriktad på ett mer långtgående samarbete främst med åklagarmyndigheterna, men även på projekt för att skydda kvinnor mot våld i hemmet. Under 2004 invigdes en utbildning för mastersstudenter vid Pekings universitet i International Human Rights Law, och man överväger att utvidga sådan verksamhet till att även inkludera andra universitet i Kina. Också *Advokater utan gränser* bedriver med hjälp av Sida-finansiering ett samarbete med ett rättshjälpscenter vid Fudan-universitet i Shanghai. Sverige stöder kampen mot HIV/AIDS i Kina bl.a. genom en insats på c:a 37 miljoner kronor huvudsakligen i WHO:s regi men även med Smittskyddsinstitutet och Folkhälsoinstitutet.

EU bedriver två gånger om året en dialog om mänskliga rättigheter med Kina under ledning av ordförandeskapstrojkan. Stående krav från EU:s sida är bl.a. avskaffandet av dödsstraffet och reformering av systemet med administrativa frihetsberövanden, liksom att Kina ska presentera statistik om dödsstraffet. Kina uppmanas även att utöka samarbetet med FN:s MR-mekanismer. I dialogen presenterar EU-sidan även en lista på fängslade personer, inklusive regimkritiker och Falungong-anhängare. EU begär information om personerna på listan och framför att EU önskar se personerna på listan frigivna. Ett krav från EU för att dialogen ska fortsätta är att den också ger konkreta resultat på

dessa områden. Ett MR-seminarium genomförs varje halvår inom ramen för EU:s MR-dialog med Kina.

Förutom EU etablerade ett flertal länder under 90-talet formella MR-dialoger med Kina. Även FN och dess underorgan har ett samarbete med Kina på MR-området, framför allt inom de ekonomiska och sociala rättigheterna.

Högkommissarien för de mänskliga rättigheterna har ett samarbete sedan 2000 och har genomfört flera MR-seminarier.

Kina uppmuntrar till samarbete mellan kinesiska institutioner och utländska motsvarigheter, enskilda organisationer och akademiska institutioner. Särskilt vad gäller det rättsliga området har detta mötts av ett växande gensvar från flera länder. Exempelvis ges stöd till etablering av rättshjälpscentra, utveckling av högskoleundervisning om mänskliga rättigheter, utbildning av domare och spridning av rättsmedvetande hos polis och rättsliga myndigheter.

Internationella institutioner ger också underlag till utarbetande och revidering av lagstiftningen. Allra störst omfattning har samarbetet med amerikanska organ.